

Föreningen för Västgötalitteratur

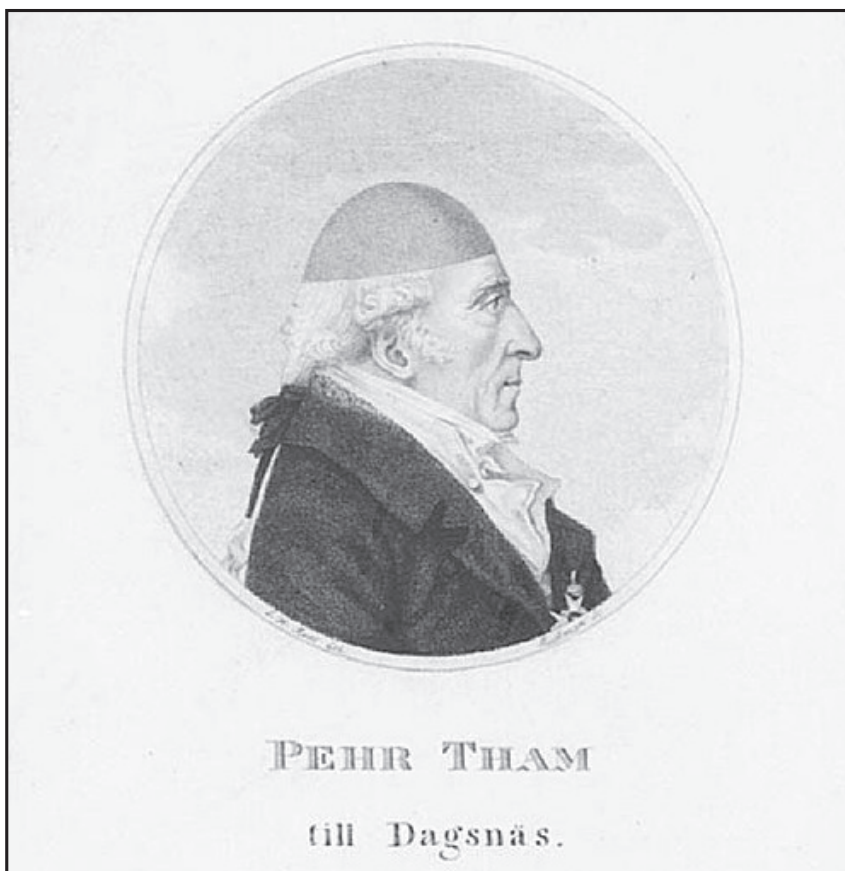
Meddelande

År 2022

NR 4

2022-12-01

”Thamen har ryggat sit löfte”

Den legendariske Hovintendenten Pehr Tham till Dagsnäs (1737–1820) hade ett stort bibliotek. Efter hans död 1820 såldes hans samlingar av böcker, grafik, målningar, mynt m.m. på auktion i Stockholm 13 februari – 9 mars 1822. En mindre del försålles i Skara den 6 mars och följande dagar. En tryckt bokförteckning utgavs 1822 i samband med bokauktionerna. Den omfattar 1586 poster. Samlingen var mycket omfattande och värdefull. Men det kunde ha gått en annan väg med hans böcker!

I *Tidskrift för Föreningen för Västgötalitteratur* 1964 skriver Stig Appelgren om när Tham skulle skänka bort sitt bibliotek till Skara bibliotek.

Det var den 23 augusti 1784 som prosten Olof Sundholm meddelade sin gode vän regementspastorn Anders Winbom i Stockholm att Tham skulle skänka bort sitt bibliotek. Sundholm värderade samlingen till 2000 riksdaler. sp. Tham skulle därtill bekosta ett biblioteksrum som kunde hysa samlingen. Men så blev det inte. Tham ändrade sig i sista minuten. Sund-

holm skriver: ”Thamen har ryggat sit löfte angående Bibliotheket och i det ställe skänkt några Musicalia, och säger Han sit löfte icke sträcker sig vidare.” Det var självklart en trist vändning för Skara biblioteket som här hade kunnat fylla på sina samlingar.

En som blev förargad över Thams beslut var den temperamentsfulle professorn och veterinären Peter Hernqvist som menade att Tham skulle hålla sitt löfte. Nu blev det som Tham bestämt. Böckerna stannade kvar på i hans ägo och vintern 1785 inreddes ett särskilt rum till bibliotek på Dagsnäs.

De ”musicalier” som Tham skänkte var en samling musikinstrument, bland dem en så dyrbar sak som en ”cremonesare” som är en benämning på violiner som utgått från de berömda fiolbyggarskolorna i den italienska staden Cremona under 1500–1700-talen. De finns idag på Skara museum dit de överlämnades 1923. Musiknoterna som ägs av Katedralskolan, är idag deponerade på bibliotekets forskaravdelning. Detta kan läsas i boken *Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg*, 1983.

Föreningen för Västgötlitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 070-74 26 518
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Org.nr. 868400-8793
Epost: soask54@gmail.com
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Skara. 070-550 00 98
jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@icloud.com

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 070-742 65 18
soask54@gmail.com

Anne Andersson, Vårgårda, 0322-62 47 13
anne.andersson@telia.com

Peter Johansson, Vänersborg. 070-544 75 39
peter.f.johansson@vgregion.se

Thomas Johansson, Tranemo. 070-531 18 03
tranan@antikvariattranan.se

Niklas Krantz, Floby. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Anna Lokrantz, Lidköping. 0735-69 50 81
anna@lokrantzskulturmiljo.se

Christina Ström, Skarstad. 0739-60 92 05
vatteljuset@telia.com

Årsavgift 2023: Enskilda medlemmar 150 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 200 kr.

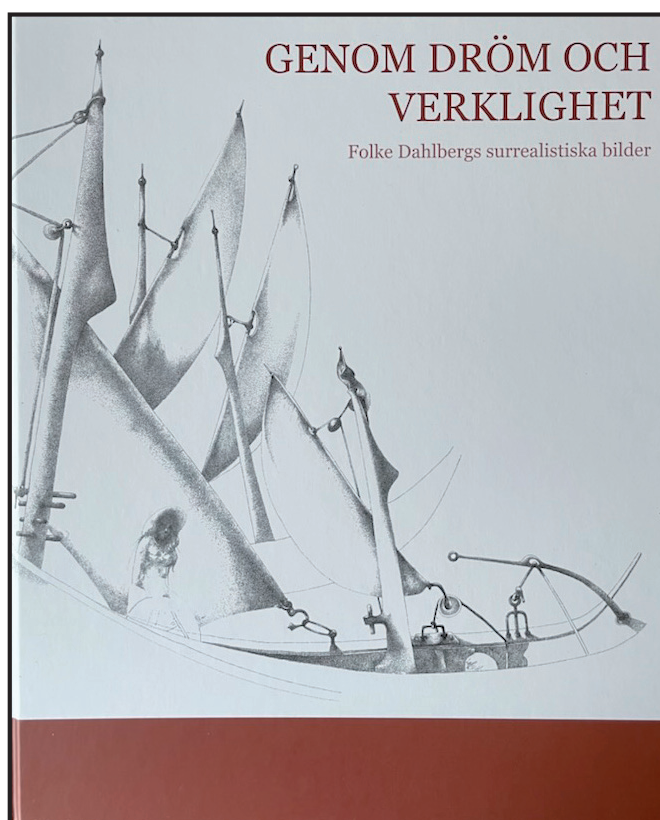
Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.
Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Alexander Fredén, Göteborg
Josefin Henninger, Göteborg
Stefan Hjertén, Limmared
Kicki Johanson, Nol
Pernilla Johansson, Vårgårda
Sture Karlström, Göteborg
Elisabeth Magnusson Rune, Lidingö
Kenneth Mellåker, Halmstad
Ulf Olsson, Göteborg
Jan Persson, Nol
Anita & Bengt Svanholm, Hönö
Ingemar Svennered, Alingsås
Björn Theorell, Järfälla
Stellan Åström, Herrljunga

Folke Dahlberg

Den 8 september var det både boksläpp och vernissage på Konstmuseet i Skövde.

Återigen hamnade författaren och konstnären Folke Dahlberg i strålkastarljuset under denna välbesökta tillställning. Folke Dahlberg-sällskapet firar 20 år i år och släppte denna dag sin 15:e utgivning i sin skriftserie, vilket är oerhört imponerande.

På plats var delar ur styrelsen, bl a vice ordförande, tillika Folkes son, Johan Dahlberg.

Biskop Åke Bonnier invigningstalade och berättade ödmjukt och ärligt att Folke Dahlberg var okänd för honom när han fick förfrågan om att invigningstala.

På utställningen kunde 25 konstverk av Folke beskådas, varav 23 var tuschteckningar.

Bokens titel är "Genom dröm och verklighet. Folke Dahlbergs surrealistiska bilder."

Denna originella konstnär hade en egen stil där han med tusch och en speciell punktteknik skapade sina teckningar från mitten av 1930-talet fram till början av 1950-talet.

Tekniken var tidskrävande och krävde tålmod. Motiv i hans punktteckningar är bl a människor, fartyg och landskap.

I augusti 1966 drunknade Folke nära Karlsborg i en ålder av 54 år.

Bokens 132 sidor har flera delförfattare. Upplagan är på 800 exemplar och tryckt av Scannerteknik Sverige AB. Den som vill veta mer om Folke Dahlberg kan besöka sällskapets hemsida www.folkedahlberg.org

Niklas Krantz

Jubileumsåret 2022 – Föreningen för Västgötalitteratur 60 År

Västgötalitteraturs nestor Bertil Ekberg (1886-1965) gör ett inlägg vid ett föreningsmöte. Närmast till vänster återfinns en ung Lars Hasselberg (1937-2016) från Vara

”Vad består verkligheten av?” – ”Kan vi veta att det finns någonting snarare än ingenting?” – är karaktäristiskt klassiska frågor inom filosofi. En regionalklassisk fråga som följeslagare i Föreningen för Västgötalitteraturs 60-åriga liv är ”Vad är Västgötalitteratur?” Artiklar och diskussioner genom tiden och svaret återfinns sannolikt i såväl själva samlandet som mer filosofiskt. Botanisera i fler än 1200 bokhyllor, ”föreningsmedlemmarnas gemensamma bibliotek”, och ett brett spektrum lär framträda. Från det som kan anses tydlig västgötalitteratur till mer diffusa exempel där var och en avgör tematiseringen. Från vedertagen västgötalitteratur till de yttersta lagren av svaret på frågan; textrader med fjärran tema kanske formulerat på pränt vid en kort anhalt i landskapet.

Vi har inspirerande, vackra, mångskiftande och intressanta kulturlandskap i Sverige att glädjas åt och engagera oss för och i – och Västergötland är ett av dem alla. Ett kulturlandskap som formats av sin geografi, sitt skiftande odlingslandskap och människor som levt och verkat här i mer än 300 generationer. Hur och var är då mest naturligt att fira extra – när Föreningen för Västgötalitteratur 60-årsjubilerar?

Vi reser sällan för att bara behålla upplevelsen för oss själva. Den måste delas. Under jubileumsåret har föreningen samverkat med olika organisationer och föreningar och arrangerat en rad kulturutflykter till olika platser i landskapet. Lidköping, Ulricehamn, Vänersborg, Stora Levene, Husaby och flera orter därtill – till bokdagar i Od med föreningens nyutgåva av den Äldre Västgötalagen, genom Per-Axel Wiktorsson. Till Göteborg med föreningens utgåva av boken *Privat Konstmarknad 1650-1750*, av Christina Dalhede. Eminent intressanta föredrag och presentationer vid alla de olika träffarna – tack till var och en! Ta dig gärna tid att läsa årets meddelanden på nytt – i beskrivningen av föreningens 60-åriga historia framträder en resa över landskapet i bokutgivning, aktiviteter och utflykter. Det var tillika en ledstjärna vid planeringen av Jubileumsfirandet – en resa utöver landskapet. Och resan fortsätter – in i det 61:a året av föreningens spännande liv. Vi har många tankar inför åren som kommer. Har du en idé på kulturutflykt – ta bara kontakt naturligtvis!

Vi läser sällan för att bara behålla upplevelsen för oss själva. Den måste delas. Bokauktionerna är en likafullt viktig del av jubileumsåret. En källa till nytillskott, av såväl planerade som högst spontana inköp. Vid senaste bokauktionen ett av flera tillskott i kategorin oplanerat; Boken ”Minnen från gamla prästgårdar i Skara stift”. Ett måleriskt samtidsdokument, allt från beskrivning av fruktträdgårdar med päronträd från 1700-talet in i 1800-talets slut. Familjesorger och glädjeämnen, och ett myllrande socialt liv. Och där i texten återges bokintresse explicit; Syster Ida på domprostgården beskrivs med följande rader; ”hon var den av oss i syskonskaran som hade mest utpräglade bokliga intressen. Hon brukade själv säga, att allt tryck för henne hade en oemotståndlig dragningskraft”. En given medlem av Västgötalitteratur – med öppet sinne läsa och ta del, ju fler perspektiv ju klarare blir landskapsbilden med ständigt fler nyanser.

Årsmötet för nästa år är redan i plan, platsen är bestämd. Det kommer att bli en mycket intressant dag! Innan dess – passa på att köpa ett medlemskap i föreningen att ge bort – som julgåva, till dig själv om du som läser dessa rader inte är medlem – eller till någon du vill glädja extra. Det är du som medlem som är den bärande delen i allas vår verksamhet.

God Jul och Gott Nytt År!

Gerd Ljungqvist Persson

Styrelsemöte i Lekåsa

Söndagen den 2 oktober höll Föreningen för Västgötalitteratur styrelsemöte hemma hos Birgitta och Reino Löfgren i Lekåsa. Båda är ”kändisar” från föreningens bokauktioner där de fungerar som bokhållare, respektive framtagare av böcker. De har också skapat ett eget stort bibliotek i den gamla ladugården på Kvis-tagården och där finns nu prydligt uppställda och förtecknade tiotusentals böcker i alla ämnen.

Bilden visar från vänster Annicka Berggren, Niklas Krantz, Anne Andersson, Anna Lokrantz, Christina Ström och Gerd Ljungqvist Persson. Sittande är Reino och Birgitta Löfgren. Föreningens ordförande Johnny Hagberg tog fotot. Saknas på bilden gör Sven-Olof Ask, Thomas Johansson och Peter Johansson. Vid styrelsemötet beslutades bland annat att nästa årsmöte skall hållas i Lödöse den 6 maj. Föredragshållare blir Lars Gahrn.

Per Hiertas boksamling

För ganska exakt 90 år sedan hölls de stora auktionerna i Stockholm då framlidne friherre Per Hiertas boksamling såldes genom antikvariatet Björck & Börjesson. Hierta hade avlidit i en jaktolycka 1924 men böckerna stod kvar på godset i Främmestad. Tillsammans såldes 1618 nummer och slutsumman för hela samlingen slutade på 91 145,55 kr. Denna, för oss idag blygsamma summa, innebar att medelpriset per bok var 57 kr. Efter auktionerna skrev någon: "Så höga medelpriser torde icke förr ha uppnåtts på någon svensk bokauktion".

Auktionens i särklass dyraste bok blev Olof Rudbeck d.ä. *Atlant* som såldes för 2 575 kr. Det var ett ovanligt rent och vackert exemplar, nästan oskuret. Del I-III från 1702 bundna i tre samtida marmorade mörkbruna skinnband med ryggörnering. Del IV i ett imiterat band i Klemmings faksimilutgåva från 1863. Atlasdelen i originalutgåva från 1679 i ett renoverat halvpergamentsband.

Hierta visade ett stort intresse för de tidigaste Skara-trycken. De flesta av Jesper Swedbergs återfanns i samlingen, även den mycket sällsynta Skarabibeln från 1727 vilken såldes för 45 kr.

Auktionerna på Hiertas böcker blev fem till antalet och pågick under oktober och november månad 1932.

1933 hölls en stor lösöresauktion på Främmestad då även en hel del enklare litteratur såldes.

Tidig samlare av böcker

Friherre Per Hierta var född 1864 på Främmestad och hade redan på 1880-talet som student i Uppsala börjat samla böcker. Redan från början avgränsade han sitt samlande till följande avdelningar:

inkunabler, konstnärliga bokband, äldre skandinaviska tryck, bibliografi (böcker om böcker) och under en 40 år lång samlargärning sammanbragtes en av de märkligaste boksamlingarna i landet.

Hierta var en mycket kunnig boksamlare och skrev artiklar som publicerades i både svenska och internationella skrifter. Hans kunskap om boktryckarkonstens tidigaste historia var överlägsen de flestas.

Inkunabelsamlingen omfattade nära nog 300 volymer men såldes redan 1911 till doktor Otto Smith i Karlshamn. Denne behöll endast ett fåtal, de resterande donerades till Kungliga biblioteket och kom att utgöra en fjärdedel av dess dåvarande bestånd.

Bokbandssamlingen med sina sagolika praktband övergick 1915 med grosshandlare Hjalmar Wijks bistånd till Röhsska museet i Göteborg. Den innehöll bland annat franska praktband från 1500-talet och prov ur drottning Kristinas berömda bibliotek som till större delen skingrats till utlandet

Ex Bibliotheca Fraemmestadiensi

I samband med Hiertas 50-årsdag den 25 oktober 1914, utgavs en festskrift till jubileans ära. I "Ex Bibliotheca Fraemmestadiensi" medverkar ett antal av Sveriges då mest kända biblioteksmän och bibliofiler. Bland andra skriver Riksbibliotekarien Isak Collijn: "Otaliga äro de upplysningar och meddelanden som friherre Per Hierta i sin bibliofila korrespondens med frikostig hand strött omkring sig, för det mesta hämtade ur hans egna rika samlingar och oftast inspirerade av stundens glädje över ett märkligt nyförvärv."

Festskriften omfattar 69 sidor och har ett porträtt av jubilaren. På omslaget synes det friherrliga vapnet för Hierta. Boken var initierad av de främsta svenska bokkännarna, boktryckarna och bokbindarna vid denna tid. Hyllningstexten lyder:

Då du nu uppnår din halvsekelsdag, vilja vi undertecknade bringa dig, den framstående bibliofilen, en hjärtlig hälsning och genom utgivandet av denna skrift hugfästa minnet av denna för dig så betydelsefulla dag.

Redan som ung student började du på Uppsala bokauktionskammare samla böcker, och du kan följaktligen nu även fira 30-årsjubileum som bokvän och boksamlare. Vad du under dessa flydda tre decennier åstadkommit i denna egenskap – vi fränse nämligen nu din verksamhet som framgångsrik jordbrukare, kommunalman, järnvägsbyggare, industriman o.s.v. – är högst betydligt, och ditt samlarintresse har sträckt sig över flera områden, vilka i stort sett kunnat sammanfattas under följande fyra rubriker: inkunabler, konstnärliga bokband, äldre skandinaviskt tryck och den för samlare oundgängliga avdelningen bibliografi.

Välkänd är din med så stor sakkunskap sammanbrakta inkunabelsamling, av vilken nu större delen tillhör Kung. biblioteket i Stockholm. Lika högt skattad är den av dig bildade bokbandssamlingen, som jämväl lär komma i offentlig ägo. Båda dessa samlingar, som tillkommit under ett vetenskapligt och systematiskt arbete att sammanföra vad de utomsvenska europeiska kulturstaterna under flydda tider inom ifrågavarande områden åstadkommit mest representativt och typiskt, har du till Sverige infört från den utländska bokmarknaden. Det är därför en glädje veta, att dessa samlingar tack vare ditt samlarnit och enskilda donationer komma offentliga svenska institutioner till godo och sålunda bli för framtiden säkerställda.

Häri genom har också å dina bokhyllor vunnits en

välbehövlig platsutvidgning för din exklusiva samling äldre skandinaviskt (svenskt, danskt och isländskt) tryck, som gömmer så många och vackra saker, särskilt från 1500-talet, en samling som hädanefter torde vara omöjlig att åstadkomma.

Här nedan hava sammanförts några uppsatser, som tid efter annan dels av dig själv dels också av några av dina vänner författats huvudsakligen med anledning av särskilt remarkabla nummer i biblioteket å Främmestad. Av utrymmesskäl har dock ej kunnat medtagas ditt eget mest utförliga litterära verk: den intressanta artikelserien "Boktryckerikonstens uppfinning och guldålder", som offentliggjorts i Boktryckerikalendern 1902-1906. Vi sända dig härigenom varma lyckönskningar på din jubileumsdag under förhoppning om fortsatt samverkan på det bokliga området.

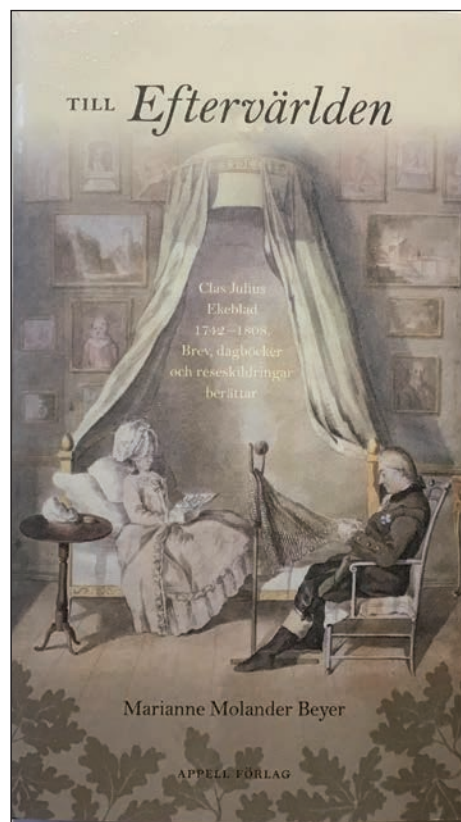
Festskriften tryckt i en liten upplaga

Festskriften trycktes i 125 numrerade exemplar, varav 1-20 var å japanskt papper. Nr 1 överlämnades till Per Hierta på Främmestad vid födelsedagen den 25 oktober 1914. Många av exemplaren är bundna av hovbokbindaren Gustaf Hedberg, en av festskriftens undertecknare. På främre pärmen återfinns då också Per Hiertas pärmexlibris: ett sammanflätat PH inom en ring och med friherrlig krona. Friherrevärdighet erhöll han vid sin farbroder kaptenen C. G. Hiertas död 1893.

En del av Hiertas böcker dyker då och då upp på bokmarknaden. De är lätta att identifiera då böckerna har hans namnteckning i bläck och korta men värdefulla anteckningar om boken, de senare ofta i blyerts.

Johnny Hagberg

Clas Julius Ekeblad

Clas Julius Ekeblad (1742-1808) bodde på Stola herrgård i Strö socken ute på Källand. Han var jämnårig med Gustaf III och ingick även i kungens innersta krets.

Denne aristokrat har genom åren blivit omskriven ett flertal gånger, nu senast genom Marianne Molander Beyer. I en liten men väldigt vacker bok ger hon sig i kast med Clas Julius dagböcker. Totalt finns åtta dagböcker bevarade. De skrevs mestadels på franska språket! Böckerna beskriver åren 1760-1807, fast med vissa luckor.

En av dagböckerna visade sig innehålla en resedagbok under Clas Julius bildningsresa i Västsverige sommaren 1762. Han skildrar här delar av Västergötland, Bohuslän och Göteborg. Trollhättan och Uddevalla besöks. Därefter Göteborg för att så småningom åka på "världens hemskaste väg" till Alingsås. Föregångaren till dagens E20 var uppenbarligen inget som imponerade.

En tidigare förbisedd dagbok skildrar även mordet på Gustaf III. Han kallade dagboken för "pour la posterité" – Till eftervärlden. Så blev även titeln på den nya boken.

En spännande skildring av livet på 1700-talet kan vi tacka Marianne för. Boken är utgiven på Appell förlag.

Sven-Olof Ask

Västgötalitteratur på Facebook

Många har anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs Facebooksida. Just nu har vi 778 som gillar sidan!

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebook sida fram.

Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Nu kommer boken om Sunktaks historia

År 1891 tog Sanfrid Welin denna bild av 1100-talskyrkan i Sunktak. Lite drygt 10 år senare stod ortens nya kyrka klar och den gamla kyrkan ödeställdes. Foto från Västergötlands museums samlingar

Sunktak är nog mest känd för sin välbevarade medeltida kyrka och hembygdsgården Storegården, men den lilla socknen rymmer så mycket mer som bör bevaras till eftervärlden. En studiecirkel inom Studieförbundet Vuxenskolan har arbetat i drygt tio år för att få så mycket som möjligt av socknens historia på pränt. Snart är deras arbete slutfört. I december kommer boken ”Sunktak, en socken med anor” att släppas till försäljning.

Västergötland är otroligt rik på historia. Vart vi än vänder oss kan vi se spår av tider som flytt. Det gäller bara att lära sig se vad naturen döljer. Kanske är det en hålväg du stöter på i skogen eller ryggade åkrar från årdrets tid. En stenhög kan vara beviset på en torpares odlarmöda eller kanske rent av ett gravröse från bronsåldern.

Det har gått mer än tio år sedan en grupp människor i Sunktaks Sockenstugeförening tog på sig de där speciella glasögonen för att se spåren från förr i sitt landskap. De dokumenterade vad de fann och har sedan arbetat vidare med att forska fram uppgifter ur arkiv och kyrkoböcker, studerat lantmäterihandlingar och skrivit ner lokal berättartradition. I arbetet har man även haft tillgång till Rolf Sahlbergs forskningsmaterial och hans bandinspelningar med gamla sunktaksbor.

Gruppens grannliga arbete har nu sammanställts till ett bokmanus där byarna Sunktak, Flata och Sunktakstan presenteras. Läsaren får veta det mesta om skiftesprocesserna, vilka gårdar som flyttats, var det en gång stod torp och backstugor samt mycket mera.

I boken behandlas även Sunktaks företagande, föreningsliv, de båda kyrkorna och så förstås järnvägen som invigdes 1906 och länkade samman Sunktak med Falköping och Tidaholm på ett helt nytt sätt. Här berättas även om inflytelserika personer som satt sina spår i bygden och lite säregna profiler man fortfarande berättar historier om.

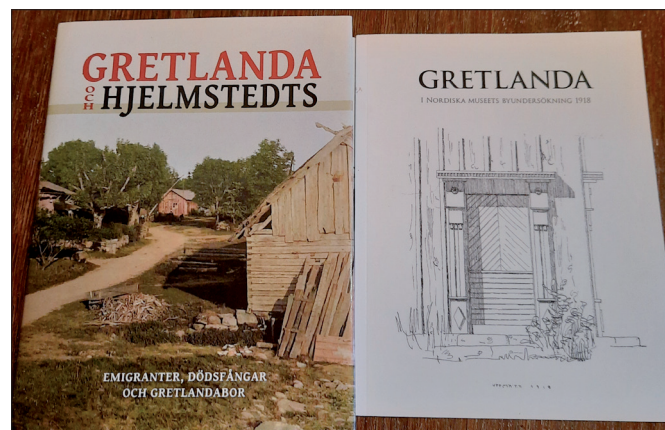
Bland eldsjälarna i arbetsgruppen finns Eva Gustafsson som stått för det mesta av textbearbetningen och en stor del av forskningen i arkiven. Ove Bank är en annan av gruppens stöttepelare och han har ägnat en hel del tid åt att dokumentera de gamla gränsmarkeringarna från äldre lantmäterihandlingar och rita in dem på nya moderna kartor. Ove står även för mycket bildmaterial.

–Det här arbetet har gett oss en fördjupad syn på vår bygd och dess historia. Här finns lämningar efter människor som bott i bygden i flera tusen år. Gravfältet söder om nya kyrkan visar att Sunktak var en betydande plats med många invånare redan innan den gamla kyrkan byggdes. Man inser sin litenhet i historiens vingslag, säger de.

Den som är intresserad av att köpa ett exemplar av Boken ”Sunktak, en socken med anor” kan boka denna hos Ove Bank på telefon 0502-41369 eller via mejl: ovebank1@gmail.com

Deltagarna i studiecirkeln om Sunktaks sockens historia framför skolan, nu sockenstugan, mitt i byn. Foto: Lena E Jonsson.

Gretlanda och Hjelmstedts. Undertitel ”Emigranter, dödsfångar och gretlandabor”. Författare Andreas Jansson 2022. Gretlanda by ligger i Rångedala socken öster om Borås.

Boken är till stor del en släkthistoria med utgångspunkt från Hjärdís Hjelmstedt som bor i Gretlanda. Även om det är till stor del en släktberättelse finns även intressanta historier som undertiteln visar. En del av familjen lämnade Sverige 1906 för Amerika. Man reste med White Star Line där kaptenen var den samme som senare följde Titanic i djupet. En släkting på 1700-talet Per Blomberg blev dödsdömd för sin medverkan i Hofmansupproret 1766.

Boken är illustrerad med en mängd foton delvis i färg. Som bihang finns ett häfte som utgörs av dokument och fotografier från Nordiska Museet insamlade vid byundersökning i Gretlanda 1918. Kontakt med författaren på andreas.j@nsson.nu

Thomas Johansson

Bynamnet *Jultorp* i Larv

En liten skvaltkvarn i Axtorna

I det forna Skaraborgs län finns ortnamn som – väl särskilt i december månad – kan leda tanken till den kristna julhelgen, trots att namngivarna knappast har haft detta syfte. Ett sådant är bynamnet *Jultorp* i Larvs socken; andra är *Jula* i Utby socken och *Julared* i Habo socken.

Jultorp är utgångspunkten för den stora varuhusedjan Jula. Dess upprinnelse blev att Lars-Göran Blank år 1979 på gården i Larv etablerade aktiebolaget Jula industri som enligt uppgift på nätet tillverkade vedkapar. År 1985 inleddes varuhusverksamheten i Skara.

Namnet *Jultorp* behandlas av Ivar Lundahl i del 9 (s. 9 f.) av Ortnamnen i Skaraborgs län (SOSk). Han anför äldre skrivningar som *Hiultörp* 1550 och *Hiuletorp* 1577. Som tänkbara ord framför efterleden *-torp* 'nybygge' nämner han dels *hjul* i betydelsen 'vattenkvarn', dels ett icke belagt fornsvenskt mansnamn *Hiule* som möjligen haft innebörden 'den hjulbente'. Byn ligger vid ett vattendrag, »men någon kvarn finnes åtminstone numera icke», tillägger han.

För det med *-ryd* 'röjning' sammansatta gårdnamnet *Julared* (äldre *Hiula-*) vid Knipån i Habo överväger Lundahl (i SOSk 13 s. 102 f.) likaledes alternativen *hjul* 'vattenkvarn' och ett mansnamn *Hiule*, men han kan också tänka sig yrkesbeteckningen *hjulare* 'hjulmakare' i förleden.

Jula säteri och Julaholm i Utby ligger mellan Ullervads kyrka vid Tidan och västra stranden av sjön Ymsen. Längre norrut vid samma strand, i Bäcks socken, påträffas ruinen av det medeltida fästet Ymseborg, omtalat i den viktiga Erikskrönikan från 1300-talet.

I ett 1349 utfärdat pergamentsbrev tillkännager kyrkoherden Karl i Valstad att han till Skara domkyrka och biskopsbord testamenterar sin egendom *in villa Hiulum* 'i gården Jula' (Svenskt diplomatarium 6).

Den sakliga bakgrunden till detta *Jula* är oviss. Lundahl (i SOSk 11:1 s. 139 f.) tänker sig möjligheten att något kretsformigt i terrängen ligger bakom användningen av ordet *hjul* i *Jula*.

Värdefulla arbeten vid studiet av namnet *Jultorp* i Larv är Natan

Lindqvists bok *Bjärka-Säby ortnamn 1* (1926) och en uppsats i tidskriften *Namn och bygd* (74, 1986, s. 159 ff.) av Lena Peterson; hennes bidrag har titeln »*Jularbo*, mansnamnet **Hiule* och något om ortnamn på (*H*)*jul-*».

Lindqvist framhåller (s. 130) att ordet *hjul* 'kvarnhjul' – genom tankeprocessen »*pars pro toto*» ('delen i stället för det hela') – med innebörden 'kvarn' har kunnat användas om mindre skvaltkvarnar, »möjligen af samma typ som de västgötska s. k. 'efotakvarnarna', som endast bestå af ett vågrätt liggande skofvelhjul, fästadt vid en ståndare, som öfverst uppbär den öfre kvarnstenen, medan den undre stenen hvilar på sidostöd. Hos dessa primitiva kvarnar var hjulet det mest framträdande». Han antar att kvarnar kan åsyftas i ortnamn på *Hjul-* och nämner därvid bl.a. (s. 131 f.) *Hjulan* i västgöta socknen Ödenäs.

Peterson, en ledande personnamnsforskare, behandlar bl.a. *Jularbo* i den dalska socknen Folkärna, namnet på den by där dragspelsvirtuosen Calle Jularbo föddes 1893. I detta ortnamn räknar hon med yrkesbeteckningen *hjulare* 'hjulmakare'. Av särskild vikt i fallet *Jultorp* är hennes slutsatser rörande det antagna mansnamnet *Hjule*. Hon medger (s. 161 f.) att man inte helt kan utesluta möjligheten av ett mansnamn *Hjule* som ortnamnsförled, »men i de allra flesta fall skall man nog först söka andra förklaringar till ortnamnen på (*H*)*jul-*». Peterson är inte främmande för tanken att *Hjul-* i ortnamn kan åsyfta vattenkvarnar. Hon erinrar om att tidigare författare har hållit för möjligt att ortnamnelementet *Hjul-* ibland kan åsyfta täkt av hjulvirke.

Norr om Vombsjön i Skåne ligger Hjularöds slott, uppfört efter ritningar av de framstående arkitekterna Isak Gustaf Clason och Israel Wahlman. Vid behandlingen av dess namn är Göran Hallberg (i Skånes ortnamn 4, 2000, s. 131 f.) hågad att förklara *Hjula-* som genitiv av *hjul* 'kvarnhjul' med syftning på en förutvarande kvarn. *Hjule* omtalar han som »detta ofta återopade men aldrig styrkta mansnamn».

Namnet *Hjulbäck* i Siljansnäs socken, Dalarna, innehåller med Erik Olof Bergfors tolkning (i Ortnamnen i Dalarnas län 7, 2001, s. 138 ff.) substantivet *hjulbäck*, som i Svenska Akademiens stora ordbok redovisas med betydelsen 'bäck i vilken vattenhjul är uppsatt'.

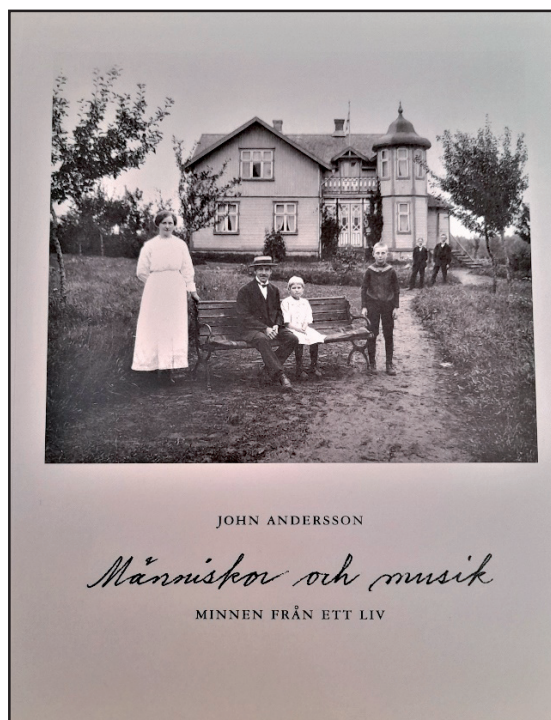
Nu åter till *Jultorp* i Larvs socken. En karta med året 1764 (Lantmäteristyrelsens arkiv) utvisar i denna by en skvaltkvarn i vattendraget på platsen. Mot denna bakgrund finner jag det ligga närmast till hands att anta att en eller flera vattenkvarnar har föranlett bruket av *hjul* i detta fall. *Jultorp* kan betyda 'nybygget med vattenkvarnar'. Sådana kvarnar kan ha tillkommit mer eller mindre samtidigt med nybygget eller ha brukats ännu tidigare av någon äldre intelligande bebyggelse. Tänkbart är också att förleden i *Jultorp* innehåller ett medeltida namn på platsens vattendrag, ett *Hiulā* 'Hjulan', ån med vattenkvarn(ar)' eller ett *Hiulabækker* som i bebyggelsenamnet förlorat namnleden *bækker* 'bäck'.

Svante Strandberg

**Glöm ej att betala din
medlemsavgift för 2023**

Årsavgift 2023: Enskilda medlemmar 150 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 200 kr.

Skolkantorminnen från Länghem

1983–1984 skrev den pensionerade skolkantorn John Andersson i Länghem ner minnen från sitt innehållsrika liv. Texten gavs ut 2009 med titeln *Människor och musik. Minnen från ett liv* i en upplaga på 100 exemplar och ger en fin inblick i tillvaron som skolkantor på landsbygden under 1900-talet.

Andersson föddes i ett lantbrukarhem i Nittorp 1910. Han växte upp på föräldragården Kroken, blev tidigt moderlös, gick i Remmabo skola hos den stränga lärarinnan Anna Olsson och arbetade under flera somrar extra på Grimsås mosse. De yttre förutsättningarna var på många sätt ganska ordinära.

Andersson berättar om sin farfar, född i Nittorp 1832. Ibland, skriver han, ”kunde man få höra farfar sjunga. Han tog ut melodier på orgeln och spelade enstämigt till sin sång. Det sas, att han hade spelat psalmodikon, men det hörde jag aldrig”. Även fadern var mycket musikalisk. Han spelade fiol och tramporgel på gehör och var en erkänt god sångare. Det var alltså inte så konstigt att lille John tidigt intresserade sig för musiken. Efter den första terminen i folkskolan lärde han sig att spela melodier ur koralboken, och på julaftonen det året ”spelade jag ’Var hälsad...’ för bl.a. farfar och fick då 25 öre. Det glömmar jag aldrig. Efter nyår lärde jag mig bastonerna och fram på vårterminen hade jag lärt mig spela en del lätta koraler fyrstämigt. Då hände det att föräldern bad mig spela i skolan”.

Pappan var engagerad i NTO och tog ofta med John som ackompanjator på mötena, och i tioårsåldern fick han vid ett tillfälle spela till kören i Mossebo kyrka. Det var också i Mossebo kyrka han söndagen före pingst 1924 tjänstgjorde vid sin första högmässa, och under den följande sommaren fick han vikariera flera söndagar, alltid med pappan med som försångare. På hösten anlätades han till att sköta organistsysslan i Hulared, vilket han gjorde i två år. ”Där var gudstjänst i stort sett bara varannan söndag. Ingen körverksamhet förekom. Pappa och jag cyklade alltid även i regn, snö och kyla.”

Andersson var alltså helt självlärd som orgelspelare, men 1926 fick han genom en släkting till sin styvmor börja med lektioner i orgel- och pianospel och harmonilära för organisten i Borås Gustav Adolf, Henry Weman. För att kunna öva skaffade

familjen en gammal taffel, och tramporgeln byggdes om genom att pappan gjorde en pedalsats och flyttade lufttramporna till ena sidan av instrumentet. Att öva orgel i en kyrka var nämligen inte möjligt. ”Dels var det kallt och dels fanns inga el-drivna fläktar som skötte lufttillförseln. Att leja trampare var inte lätt. När jag övade hemma brukade pappa sitta och trampa samtidigt som han läste tidningen.” I Gustav Adolfskyrkan fanns dock orgelmotor, och efter lektionerna med Weman fick han sitta kvar för egen övning några timmar innan tåget hem. Det var, naturligtvis, ”obeskrivligt roligt”.

Weman tog 5 kronor i timmen, lika mycket som en spelning i Hulared gav i arvode. ”När jag spelat ett antal timmar, hade jag nog med pengar för att betala, men varje gång lämnade han tillbaka en stor del, som han skulle ha haft. Han tyckte väl jag såg fattig ut.” Det blev 42 lektioner hos Weman, som sedan bröt upp för att bli domkyrkoorganist i Uppsala.

Efter en tid kallade Weman Andersson till Uppsala för att avlägga organistexamen. I ett brev till Anderssons far som ingår i källutgåvan skrev Weman, som svar på funderingar om sonens framtid, att ”skall han övergiva gården, så låt honom då välja musiken, och då naturligtvis kyrkomusiken. För en ärligt arbetande, kunnig organist finns alltid plats, även om han får bereda sig på ett strävsamt levnadsskall”. Till saken hörde att fadern själv hade önskat en annan bana än lantbrukarens; han hade velat bli lokförare eller snickare men som äldste son varit tvungen att ta över familjegården.

Andersson själv tänkte att han skulle vänta ut organisttjänsten i Mossebo och samtidigt bli bonde på föräldragården. Men av skolkantorn i Nittorp fick han rådet att utbilda sig till folkskollärare, så 1930 påbörjade han en preparandkurs i Karlstad och sökte därefter till seminariet där. Konkurrenten var mycket hård; av 175 sökande skulle bara 25 tas in. Andersson klarade dock inträdesproven och blev intagen. Han minns faderns reaktion: han blev ”lite fundersam när han hörde att han skulle bli ’å mä pajken’”. ”Jag vet inte om jag ska bli glad eller ledsen”, sa han. ”Det hade ju varit roligt om du stannat hemma och tagit över gården. I själ och hjärta tror jag dock, att han var ganska glad och belåten”.

Ungefär hälften av de intagna hade realexamen och låg långt före i vissa avseenden. Engelska och tyska var till exempel helt nya ämnen för Andersson. När det gällde musikundervisningen räknades han dock som topplev. ”Instrumentalmusiken var jag helt befriad ifrån. Det var bara att spela upp vid varje termins slut. Detta betydde inte att jag inte tränade. Jag avsatte så mycket tid jag hade till övningar – de första två åren piano och sedan orgel.” På sommaren mellan andra och tredje året avsatte han en månad till att öva orgel på heltid under överseende av Werner Ekström i Gustav Adolf. ”Den månaden gjorde verkligen susen. Detta var första gången i hela mitt liv, som jag tränade orgelspel på heltid. Hade jag fått fortsätta så en hel termin – terminer!?”

Hösten 1934, när han gjorde militärtjänst i Skövde, fick han kallelse att provspela i Länghem. Orgeln var från 1858 och hade en manual och en och en halv oktav i pedal. Gudstjänsten var välbesökt och det blev god församlingsång, minns han. Som postludium spelade han ett stycke av Karg-Elert, ”så pass det nu gick på en orgel med en manual och ofullständig pedal”. Andersson valdes till vikarie för vårterminen 1935. Under vintern ledigförklarades den ordinarie tjänsten, som fick sju sökande. Andersson fick tjänsten och tillträdde i juli som ordinarie folkskollärare, organist, kantor och klockare i Länghem.

Vid ett tillfälle något av de första åren sökte han en tjänst i

Uppsalatrakten och var även där och provspelade. Det var en bra orgel, men lite folk på högmässorna. ”Någon söndag efteråt, när jag spelade vid högmässan i Länghem, var det mycket folk – precis som det brukade vara på 40-talet. Församlingssången var mäktig. Beslutet var fattat. Jag skulle aldrig vilja sitta och spela i en nästan tom kyrka. Det skulle bli en fortsättning i Länghem och ansökan drogs tillbaka.”

Våren 1935 byggde Bröderna Lindegren ny orgel i Länghems kyrka, så den gamla skruviga användes bara omkring två månader. Andersson var inte helt nöjd med dispositionen som hade bestämts av företrädaren och orgelbyggaren, men denna rättades till efterhand. Vid första högmässan med nya orgeln spelade han ”Nu tackar Gud, allt folk av Sigfrid Karg-Elert och Toccata och fuga i d-moll av J. S. Bach. Då satt folket kvar och lyssnade på den nya orgelns klanger. (På den tiden var det så, att man gick ut, när postludiet spelades.)”

John Andersson; teckning av Evert Nyman i Länghems kyrka

Andersson startade upp musikundervisning i Länghem som senare utvecklade sig till den kommunala musikskolan i Tranemo. Han hade från början av sin tjänstgöring undervisat enskilt i orgel och piano, men 1950 påbörjades periodstypisk gruppundervisning i blockflöjt och mandolin.

Andersson satt i styrelsen för Sjuhäradsbygdens körförbund, tidvis var han sekreterare för förbundet och vice dirigent. Men det sistnämnda var, skriver han, ”ett uppdrag som jag absolut inte passade till. Att leda sin egen lilla kör gick väl an, men att stå framför en stor skara sångare från många olika körer det var fruktansvärt. Det passade rakt inte en blyg bondklockare som jag”.

Som många folkskollärare på landet hade Andersson också många kommunala förtroendeuppdrag. Bland annat blev han vald till kommunalstämmans ordförande utan att tillfrågas. Han ”beställde genast en Hermodskurs i stats- och kommunalkunskap. Det blev mycket plugg, men intressant var det.” Ungdomstiden i Grimsås nykterhetsförening hade också varit en god förberedelse för ordförandeuppdraget. Han var ordförande i stämman och senare fullmäktige tills storkommunen Länghem-Dannike-Månstad bildades 1952, och var även ledamot i kommunalnämnden. Fullmäktigemöten brukade hållas lördag eftermiddag, och Andersson ”hade för sed att skriva protokollen efteråt på kvällen och natten. På söndagsmorgonen var det att be justeringsmännen komma och granska resultatet. Därefter kungjordes justeringen i kyrkan i samband med högmässan”. Han var också suppleant i domkapitlet under några perioder.

Oscar Söderholm

Föredömlig hembygdsvetenskap

Lokala hembygdsvetenskapare finns det här och var runt om i Västergötland. Några förblir okända då de behåller informationen för sig själva. En som delger och berikar sin och andras bygder med sina forskningsresultat är Rune Torstenson i Trävattna socken, Falköpings kommun. Han ger ut skrifter, håller föredrag och skriver artiklar.

Vid min sida har jag fem skrifter i A5-format som alla är resultat av Runes, och ibland hans fru Iréne Maries, forskning. Den ena skriften, Lindgrenska Parken, den gavs ut samma dag som Rune höll ett föredrag över ämnet i Alphems Arboretum den 5 augusti 2021.

Likaså var det med skriften Trevattna skola och dess skollärare under 1800-talet, som gavs ut samma dag, 11 augusti 2022, som Rune höll ännu ett föredrag i Alphem.

Övriga skrifter är Gravstenshällarna vid norra sidan av Trevattna kyrka, Om kyrkklockorna i Trevattna och Om Trevattna gamla kyrka och annat nedskrivet kring socknen och dess folk från kyrkans samtid fram till dess ödeläggelse.

Mycket fokus på sin hemsocken Trevattna/Trävattna men han har även agerat utomsocknes. Rune har släktforskat och skrivit en skrift om Koredsslakten med ursprung i Alboga socken, Herrljunga kommun.

Flera artiklar har det blivit i bl a årsboken Falbygden och Släkt och Hävd och några genealogiska småskrifter finns utlagda i kyrkor.

På gång är en skrift om "Porträttgravstenen vid Ullene kyrka".

Rune är ett föredöme vad gäller hembygdsvetenskap och jag hoppas att fler inspireras av honom och låter andra ta del av sin forskning.

Rune Torstenson kan nås via trehoga@gmail.com

Niklas Krantz

Olof Skötkonung i England 994

”follow the money”

Olof Skötkonung, staty Stockhoms stadshus

Danegælderna

Under perioden 990 – 1020 plundrades sydöstra England av vikingar – alltid kallade daner och nästan alltid under ledning av danska kungar eller jarlar. Dessa tvingade anglosachsarna att betala dem stora mängder silver – danagäld – för att få fred en tid. Anglosachsiska dokument uppger att under 990-talets första hälft leddes danerna åtminstone tre gånger av en anförare vid namn Anlaf. Namnet svarar mot skandinaviska Olof eller Olav. Men dokumenten avslöjar inte alls vem denne var och varifrån han kom.

”Who did it?”

Med modernt språkbruk kan man säga att norska historiker approprierade Anlaf, när de en gång bestämde sig för, att Anlaf var Olav Tryggvasen, som gjorde sig till kung i Norge år 995. Men även om många accepterat denna slutsats är den inte en självklarhet för alla. I engelsk lokalhistoria från Andover i Hampshire, där avgörande händelser utspelades, står: *The identity of that man was either Olav Tryggvasen or Olof Skötkonung. Olav Tryggvasen became king of Norway in 995 and tried to convert his country to Christianity before his death in the Battle of Svolder in 1000. Olof Skötkonung was already king of Sweden and became it's first Christian king and began c. 995 to mint Sweden's first coins with the help of English expertise.*

I Sverige har man sedan decennier försiktigt ifrågasatt den norska identifieringen och några har hållit frågan öppen. Ingen har dock på allvar vågat ta tag i frågan, innan Otto Löfgren¹ gick igenom källmaterialet och med goda argument vågade hävda, att den anglosachsiska krönikans kung Anlaf måste vara Olof Eriksson Skötkonung. (*Otto Löfgren: Vem var den Anglosachsiska*

krönikans Anlaf?). Än så länge har dock ingen ledande historiker vågat ta ställning varken för eller emot Otto Löfgrens slutsatser. Däremot kan man återfinna dem på historiesidor² på nätet. (Eftersom kontrahenternas förnamn är nästan identiska har jag för tydlighetens skull omnämnt dem med deras ”efternamn” trots att begreppet egentligen inte fanns på deras tid. Tillnamnet Skotkonung och senare Skötkonung förekommer nästan bara i svenska källor och tidigast på 1200-talet. Eriksson kunde också kallas för Olof Svenske)

Starka argument till Erikssons fördel hittar man i den anglosachsiska krönikans detaljer, i Erikssons mycket omfattande anglosachsiskt inspirerade och ledda myntning, i den totala frånvaron av stöd för Tryggvasenhypotesen i de omfattande medeltida norsk-isländska källorna och i de långsiktiga relationerna mellan de nordiska härskarna decennierna runt år 1000

The Anglo-Saxon Chronicles: Anlaf var kung men odöpt

– **liksom Eriksson.** En samtida anteckning i den anglosachsiska krönikan³ ger viktiga ledtrådar: ”.. 994 kom Anlaf och Swein till London med 94 skepp och anföll staden beslutsamt..... de fick 16000 pund (silver). Sedan sände kungen (Aethelred II) biskop Aelfheah och ealdorman Aethelweard till **kung** Anlaf och sände samtidigt gisslan till skeppen. Och de (sändebuden) förde **kung** Anlaf under stora hedersbetygelser till Andover (ärkebiskopens palats - i Hampshire). Och kung Aethelred tog emot honom (som sin gudson) ur biskopens händer och gav honom furstliga gåvor; och då lovade Anlaf honom - och höll löftet också - att han aldrig skulle komma tillbaka som fiende”.

Redan flottans storlek talar för att den huvudsakligen kommit från Danmark. Sydöstra England var ett danskt intresseområde under vikingatiden. Enligt Adam av Bremen⁴ var Eriksson (liksom hans far) en period kung också över Danmark, innan Sven Tveskägg återfick makten efter en tid av strider och förhandlingar. Tryggvasen var en landsflyktig äventyrare, som knappast kunde mobilisera de 94 skepp, som krönikan berättar om. När han återvände till Norge, seglade Tryggvasen bara fem skepp.

Anföraren kallas nu **kung Anlaf** (i noteringarna från föregående år kallas han bara Anlaf). Det vara bara Olof Eriksson, som med rätta kunde kallas kung vid denna tid. Tidigt under 994 hade han efterträtt sin far, Erik Segersäll. Swein (Sven Tveskägg) kallas däremot inte kung i krönikan och får inte delta i mötet med Aethelred. Krönikans författare ser väl Sven som en underbefälhavare, som kanske fick stanna och vakta skeppen i Southampton, när Anlaf togs emot av Aethelred i Andover med ”pomp and circumstance”.

Det var bara Eriksson, som behövde döpas år 994. Tryggvasen var redan döpt år 988 på Scilly Islands av en eremit. Att Eriksson

2. Tacitus.nu – Svensk historia – Gamla Kungaätten – Olof Skötkonung.

3. *The anglosaxon chronicles*, Translated and edited av Michael Swanton, Revised edition 2000. ”the Peterborough manuscript”

4. Adam av Bremen. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Skriven ca 1070 och översatt från latinet av Emanuel Svenberg, 1983

1. Otto Löfgren: Vem var den Anglosachsiska krönikans Anlaf? Uppsats vid Historiska institutionen vid Göteborgs universitet, 1996, reviderad 2016.

blivit döpt redan på 990-talet bekräftas redan av Adam av Bremen (ca 1070) – den äldsta källan utanför England, som nämner honom – och detta är nu den allmänna uppfattningen bland seriösa historiker.

”Follow the money”

Plundringarna 991–994 inbringade minst 26 000 pund silver – motsvarande uppemot 12 ton. Man kan lugnt utgå från att ledaren för företaget såg till att lägga beslag på en ansevärd del av detta – kanske en fjärdedel.

En jämförelse av Erikssons och Tryggvasens myntning ger ett tungt vägande argument till Erikssons fördel. Båda har låtit slå mynt efter anglosachsisk förebild. Tryggvasens mynt är små och välgjorda men ytterst få har påträffats – bara fyra stycken så långt jag kan finna. Ingen myntort är angiven. Kanske beställde han dem hos en brittisk myntmästare. Någon norsk myntverkstad har man i alla fall inte hittat. Vart tog allt silvret vägen, om det var han, som hade ägt det?

Erikssons myntning är, fastän av växlande kvalitet, däremot mycket omfattande och även utförligt dokumenterad⁵. Hans myntverkstad fanns i Sigtuna och grävdes fram av arkeologer 1990. Redan de första mynten, som slogs senast 995, har anglosachsiska förebilder men självständiga kristna symboler, som övertygar om att Eriksson redan då är kristen. På några av de tidigaste mynten kallas kungen för Onlaf eller Onlafa. Myntningen har skett med hjälp av anglosachsiska myntmästare, vilket inte skulle varit möjligt utan Aethelreds II:s goda vilja.

En ledande numismatiker⁶, har kommit fram till, att det under åren 995 – senast 1035 präglades ca 2 miljoner silvermynt i Sigtuna med en sammanlagd vikt av av 2,5–3 ton – det mesta före 1020. De första åren kallas Eriksson ”*rex an situn – kung i Sigtuna*”. Kanske har han använt sina nypräglade silvermynt till att göra propaganda för sin person och för att köpa lojaliteter i Mälarländskapen. Från och med 997 finns mynt, där han kallas ”*rex svevorum – svearnas konung*”. De flesta fynden av Erikssons mynt har gjorts i Mälarländskapen och på Gotland men ganska få i Västergötland.

Eriksson var en förmögen kung även enligt Adam av Bremen. Vad tillnamnet Skötkonung betyder är omstritt men har på något sätt att göra med att han hade mycket pengar att röra sig med. Det kan syfta på att han betalade kyrkoskatt till ärkestiftet, på att han slog mynt eller på att han donerade (skötade) till kyrkan. (Det fanns gott om silver i sveariket under Erikssons tid. Man har hittat fler tyska mynt från epoken än anglosachsiska).

Talande tystnad om Tryggvasen

Varken Tryggvasens egna hovskaldar, som följde honom på hans kampanjer eller de norska och isländska krönikörer⁷, som skrev hans historia runt år 1200 har något att säga om att han skulle ha tagit danagäld 994. Detta är moderna norska historiker väl medvetna om. Skillnaden är slående mot hur mycket krönikörerna kan berätta om hans släkting Olav Haraldsen (efter sin död ”den helige”), som ca 20 år senare stred i England först som dansk, sedan som anglosachsisk underbefälhavare.

Mynt från Olof Skötkonungs tid

Snorre Sturlasson berättar i Norges kungasagor (Heimskringla), att Tryggvasen hade stridit mot irländare och härjat på Isle of Man och i Northumberland men hans besök i England var fredliga.

Två slår den tredje

Hos Adam av Bremen kan man läsa om svensk-dansk samverkan under flera decennier runt år 1000. Svear och daner plundrade tillsammans Stade nära Hamburg på våren 994, knappt tre månader före anfallet på London. Eriksson ledde tillsammans med Sven Tveskägg, som då blivit kung i Danmark, en allians mot Tryggvasen och besegrade honom i sjöslaget vid Svolder år 1000. Efter år 1015 sände Eriksson trupper för att hjälpa Knut, Sven Tveskäggs son och efterträdare som dansk kung, att erövra England. Att många från det dåvarande sveariket tog del av danagälden bekräftas⁸ både av runstenstexter och fynd av anglosachsiska mynt från perioden. När Eriksson under mer än 25 år samverkat med danska kungar och ägnat sig åt att skaffa silver och annat byte från England, överraskar det inte att Torgny lagman vid sveatinget i Uppsala 1018 förebrädde honom för att ha försummat svearnas traditionella intressen i Östersjöområdet, heller inte att Eriksson valde att dra sig tillbaka till Västergötland, där han hade nära till sina politiska allierade. Förhållande mellan Sven Tveskägg och Tryggvasen var däremot alltid antagonistiskt. Tanken att Sven Tveskägg år 994 skulle ha underordnat sig Tryggvasen är svårsmält.

Summa summarum

Att västra Sverige hade täta kontakter med England under vikingatiden är oomstritt⁹ och numera också att Eriksson är född före 980 och kristnad när hans myntning påbörjades år 995. Så långt verkar de flesta vara överens. Däremot har ingen etablerad historiker på allvar tagit ställning till Löfgrens utredning, trots att den publicerades för första gången för drygt 25 år sedan.

I valet mellan Eriksson eller Tryggvasen, då man skall identifiera Anlaf, är Erikssons omfattande myntning ett mycket tungt argument till hans fördel. Detta stöds av flera indicier i de skrivna källorna. Om man vill uttrycka kontrahenternas relativa meriter i någon sorts idrottstermer är det nära ”game set och match” för Eriksson. Den, som vill bestrida Löfgrens slutsatser och återge ledningen till Tryggvasen, har ett stort arbete att utföra.

Håkan L Lindström

5. Britta Malmer. *Den svenska mynthistorien. Vikingatiden ca 995-1030*.

6. Kenneth Jonsson, ”Nässkatten 1704 och järnhandeln” *internettidningen Myntstudier* 2008:2 (sept) s. 17-24

7. Av flera krönikor är den mest kända och oftast citerade Snorre Sturlassons *Norska kungasagor*. Skriven runt 1230 och översatt till svenska senast av Karl G. Johansson, 1991.

8. Sven B. F. Jansson. *Swedish vikings in England. The evidence of the rune stones*. 1965.

9. Västergötlands fornminnesförening Podd#11: ”Hör Dick Harrison om kontakterna mellan Västergötland och England under vikingatid och medeltid”. (28 minuter)

Vår förste kulturminister, Magnus Gabriel De la Gardie, kyrkans, vetenskapens och de sköna konsternas välgörare, firad i Varnhem

Greven och hans grevinna framträdde själva i Varnhems kyrka. De spelades av Robert Pukitis från Skara Skolscen och Susanne från Varnhemsspelet.

Foto: Niklas Krantz.

Få människor är ihågkomna 400 år efter sin död, och än färre kan fylla en klosterkyrka, när 400-årsminnet firas. Torsdagen den 13 oktober 2022 fylldes dock bänkkvarteren i Varnhems klosterkyrka till sista plats, när Västergötland firade 400-årsjubileet av Magnus Gabriel De la Gardies födelse. Självt måste jag hålla till godo med en plats delvis under och delvis bakom predikstolskorgen, (givetvis skänkt av greve Magnus Gabriel De la Gardie, den också). Om jag böjde mig ner, kunde jag dock spana mot högkoret från utsiktsplatsen under predikstolen.

Släkt med kungahuset

Man uttrycker sig vördnadsfullt om en stor välgörare, och givetvis uttrycker man sig skonsamt och försiktigt i en helgedom, men allt emellanåt skymtade sanningen fram: på grund av drottning Kristinas stora och oförtjänta nåd och sin släktskap med kungahuset kom greve Magnus Gabriel visserligen att bekläda rikets högsta ämbeten, men han var inte vuxen sina uppgifter. Han misslyckades förr eller senare som rikskansler, riksskattnästare och krigsbefälhavare. Hans gemål, Pfalzgrevinnan Maria Eufrosyne, var drottning Kristinas kusin, konung Karl X Gustafs syster och konung Karl XI:s faster. Självt var greven en konungadotters sonson. Farmodern hette Sofia Gyllenhielm och var utomäktenskaplig dotter till Johan III. Släktskapet med kungahuset tillförsäkrade greven en framstående ställning oavsett duglighet och kunglig nåd, under förutsättning, att han inte begick förräderi eller gav sig in i upprorsförsök. Sådant var dock främmande för denne hederlige och välmenande fosterlandsvän.

Kyrkans gynnare och välgörare

Greve Magnus Gabriel hade dock ett mycket brett verksamhetsområde, och hans övriga insatser var så stora och uppskattade, att Varnhems klosterkyrka som sagt fylldes till sista bänkpåls. (Konungastolarna är frånräknade. Där vågade eller nändes ingen sätta sig. Även stiftets biskop Åke Bonnier och hans domprost Robert Lorentzon nöjde sig med enklare sittplatser.) Vi behövde inte gå längre än till Varnhems klosterkyrka för att erinras om grevens omsorger om fäderneslandet och landskapet Västergötland. I början av grevens tid var klosterkyrkan nära att bli en ruin, men han rustade upp den och berikade den med påkostad och vacker kyrkoinredning, däribland en orgel. Varnhems klosterkyrka är bara en av många kyrkor, som pryddes och berikades av den djupt fromme greven. Svenska kyrkans präster och andra medlemmar har under århundradenas lopp haft mycket gott att säga om Magnus Gabriel De la Gardie.

Medverkande vid aftonen i Varnhems klosterkyrka. Några fattas tyvärr på denna och andra bilder.

Foto: Niklas Krantz.

Läcköskolan

Greven kallade många utländska konstnärer och konsthantverkare till sina byggen. De kom att arbeta inte minst med Västsveriges kyrkor. Inom kyrkomåleriet talar man om Läcköskolan, som med sina takmålningar skapade stor konst i många sockenkyrkor. Sockenmenigheter, som ännu saknade biblar, och som förresten i de flesta fall inte kunde läsa, fick här bilder av viktiga händelser i den bibliska historien och framtidsskildringar av den yttersta dagen. I konsthistorien är greven ett stort namn.

Lärdomens vän

Under aftonen höll sju föreläsare korta anföranden och redogjorde för grevens liv och insatser. Johnny Hagberg hälsade alla välkomna och berättade om greven som boksamlare. Magnus Gabriel De la Gardie var kansler för Uppsala universitet, en mycket intresserad, en oavslutligt verksam och en slösande frikostig kansler. Greven köpte in hela boksamlingar, och under svågern Karl X Gustafs krigståg i Danmark tog greven tre stora boksamlingar som krigsbyte. En hel del böcker behöll han själv, men de viktigaste och värdefullaste skänkte han till Uppsala Universitetsbibliotek, däribland Codex argenteus, den gotiska silverbibeln, en klenod av världsklass, inköpt av greven för ett stort belopp och skänkt vidare till universitetsbiblioteket. Greven lät inbinda många böcker. Två vackert inbundna volymer i röda marokångband förevisades av Johnny Hagberg. De var försedda med grevens adelsvapen

I grevens gravkapell finns byster av greven och hans gemål.

Foto: Lars Gahrn.

som pärmstämpel, ett så kallat "superexlibris". Greven var alltid beredd att tala för universiteten, hjälpa professorerna, själv skänka pengar eller försöka utverka anslag. Professorerna märkte snart hans kärlek till lärdomen och hans omtänksamhet. Greven blev både omtyckt och älskad. Universitetsfolket har haft mycket gott att säga om honom under århundradena. Greven var mycket intresserad av både fornminnen och byggnadsminnen.

Vår förste kulturminister

Tack vare honom tillkom Antikvitetskollegium, Riksantikvarieämbetets föregångare. Lars-Göran Lönnermark, biskop emeritus, berättade om detta. Om både det ena och det andra läggs samman, kan man med full fog säga, att greven var vår förste kulturminister, en mycket kunnig och mångsidig sådan med djupa kunskaper, brinnande intresse och slösande frikostighet. Hans intresse för lärdomen och de sköna konsterna var en av anledningarna till att drottning Kristina slösade nådedevermalen över honom. Äntligen hade hon här i Sverige funnit en like, som delade hennes kulturella intressen!

Kom ihåg att du skall dö!

Greven och hans gemål var djupt fromma kristna, som hämtade tröst i sin kristna tro under livets växlingar och olyckor. Av deras elva barn dog åtta innan de uppnådde vuxen ålder. På äldre dagar miste de sina flesta förläningar genom reduktionen. Kyrkoherde Markus Hagberg framhöll greven som en förebild för vår tid. Greven tänkte på döden och förberedde sig för döden. Så skulle fromma kristna göra på den tiden. Varnhems kloster förmedlar grevens budskap till oss. Här finns många bibelspråk skrivna på kyrkans inredning. Dem har greven själv valt. Över ena ingången till kyrkans koromgång står orden: I dag konung. I morgon död. För greven och hans samtid var det romerska tänkespråket: Memento mori (Kom ihåg att du skall dö!) en viktig maning.

Långa dröjsmål

Byggnadsantikvarie Robin Gullbrandsson berättade om graven i Varnhem och orgeln. Greven byggde på många ställen samtidigt. Givetvis tog pengarna ofta slut, och flertalet byggen drog ut på tiden. Grevens eget gravmonument i Varnhem fullbordades först 1712 av hans sons änka, 25 år efter grevens död. Greven måste ha upptäckt den goda akustiken i Varnhems klosterkyrka. Då skall vi komma ihåg, att orglar var mycket sällsynta instrument i kyrkor under 1600-talet.

Utmärkt akustik för orgel

Såsom mellanspel sjöngs vid tre tillfällen ett par verser ur grevens psalm "Jag kommer av ett brusand' hav" (nummer 621 i 1986 års psalmbok). Sången var dock skral och hade möjligen gjort greven misslynt. Rätt ord är nog snarare, att organisten Reibjörn Carlshamre spelade psalmmelodin på kororgeln i kyrkan. Carlshamre är en mycket skicklig organist, som spelade med bravur. Tack vare de vackra rundbågevalven är kyrkans akustik utomordentlig. Kyrkan genljöd av klanger och välljud. Hur bra kommer det då inte att låta, när man får en större barockorgel på kyrkans orgelläktare? Insamlingen till denna orgel fortgår. Orgelpipor från den förutvarande orgeln såldes i kyrkan, och vem som ville kunde teckna bidrag.

Läckö och Varnhem - turistmagneter

Domprosten Robert Lorentzon gav oss en kort överblick över grevens liv. Allan Ahlman, slottsarkitekt för Läckö, berättade om greven som byggherre och mecenat. Jan Malmgren, VD för Läckö slott, berättade om «den ständigt närvarande är Magnus Gabriel». Överallt i landskapet stöter man på hans namn. Han var en av Sveriges största slösare, och ännu idag har vi glädje av hans slöseri. Varnhems klosterkyrka och Läckö slott är de största turistmagneterna. Det är lätt gjort, att man talar längre än 10 minuter om denna storhet, och för säkerhets skull hade arrangörerna tillsatt Brita Planck som "moderator" med uppgift att klippa av anförandena, om de blev alltför långa. Hur det nu var, höll man sig dock någorlunda inom ramarna.

Varnhemslitteratur till försäljning

Landskapet Västergötland har tre domkyrkor: nämligen domkyrkorna i Skara, Mariestad och Göteborg. Därutöver finns andra kyrkor, som verkligen är någonting utöver det vanliga, däribland Varnhem. Åtskilligt har skrivits om Varnhem under årens lopp. Strax innanför kyrkans ingång stod Sven-Olof Ask med ett stort försäljningsbord fullt av litteratur om Varnhem, både nyutgivna verk från Västergötlands Fornminnesförening och sådana, som sedan länge är slutsålda. Det är en stor och viktig kulturgärning, att man på detta sätt kan erbjuda forskare och andra intresserade att förvärva västgötalitteratur, som sedan länge är utgången och utsåld. När man såg det välfyllda bokbordet, förstod man klarare än tidigare, att Varnhemslitteraturen är en egen och numera ganska omfattande avdelning av Västgötalitteraturen.

Lars Gahrn

Den grevlige boksamlaren

Några bokband ur Magnus Gabriel De la Gardies boksamling i Uppsala Universitetsbibliotek.

Foto Sven Nilsson.

I september 1658 hade greve Magnus Gabriel De la Gardie inkallats som befälhavare över infanteriet i fortsättningskriget mot Danmark. I december lämnade han slagfältet för fredsförhandlingar med Polen. Men innan detta, på sydöstra Sjöland i september 1658, tilldelade konungen, Magnus och hans följe Jungshoved län till underhåll. Greven insåg snabbt möjligheterna att närma sig den danska kulturen genom att plundra Ravnholts slott, ägt av Christian Jörgensen Skeel samt Jörgen Reedz Jungshoved.

Magnus skickade sin sekreterare Israel Schultz för att söka efter dyrbarheter. Undangömda i hö fann man så småningom på ett av slotten två stora kistor som visade sig innehålla 550 böcker. Krigsbytet nådde så småningom Läckö slott.

Böckerna i kistorna var värdefull litteratur av italiensk, spansk och fransk härkomst, liksom äldre danska verk som Huitfeldts Krönika, Gamble danske Laugbogh, Odense rette Ordinantz med flera. Merparten av detta gamla danska bibliotek finns numera i Kungliga biblioteket i Stockholm och i universitetsbiblioteket i Uppsala.

Och inte nog med detta. Det som gjorde att Magnus kom att äga mest dansk litteratur av alla svenska aristokrater, var att han också kom över riksrådet Gunde Rosenkrantz bibliotek på godset Vindinge på Sjöland. Här fanns (förmodligen) stora delar av det Vedelska biblioteket som förvärvat av Holger Rosenkrantz eller sonen Gunde. Nu föll det i De la Gardies händer.

Den danska rikshistoriografen Anders Sörensen Vedels bibliotek var ursprungligen ett av de allra främsta i Norden. Ur det rika bibliotekets böcker kan nämnas vetenskapliga verk från mitten av 1500-talet, som tillhört Tycho Brahe samt matematiska, astronomiska, medicinska och naturvetenskapliga verk. Där fanns

också Adam av Bremens Historia ecclesiastica – en viktig källa för Nordens historia, som utkom i tryck genom Vedels försorg 1579. Här ingick många teologiska verk huvudsakligen från 1500-talets Tyskland och historiska verk från Schweiz och Tyskland från samma tid, liksom det mesta som vid den här tiden hörde till den danska historien även geografiska, topografiska och juridiska arbeten och mycket annat.

Betraktades plundringen som stöld? Nej. Enligt tiden sed hörde det till erövrarens "rättighet" att plundra. Idag ser vi på det med lite andra ögon. Krigsbyten finns i alla länder som varit inblandade i historiska krig.

Men det var inte bara genom krigsbyten som Magnus försåg sig med Danmarks litteratur utan han köpte också det berömda biblioteket efter dansken Stefanus Johannes Stefanius av hans änka 1651.

Greve Magnus kom att bli den som efter drottning Kristina innehade den största privata boksamlingen i Sverige. Man beräknar att samlingen omfattade 4700 eller 6000 volymer (olika uppgifter). Han ägde praktfulla planschverk, värdefulla handskrifter, teologiska, teknologiska, historiska, språkvetenskapliga och politiska skrifter. Därtill modern fransk litteratur. Som boksamlare hade han en oerhörd bredd i sitt samlande. Han kunde också röra sig språkligt i böckerna då han behärskade latin, franska, tyska, italienska ... Man förstår att han och drottning Kristina fann utbyte med varandra då båda var boksamlare och inte bara samlade utan även tillgodogjorde sig böckernas innehåll.

På sina gods Läckö och Jacobsdal inrättades bibliotek efter särskilda mönster. Än idag kan man på Läckö se var böckerna stått uppställda.

På något sätt var han ärfdigt belastad med att samla böcker. Uppfostrad med stort bokintresse hade fadern Jacob De la Gardie redan 1642, i ett hörnrum på Palatset Makalös i Stockholm ställt upp omkring 250 böcker bestående av teologi, krigsvetenskap, medicin och antika klassiker.

Som boksamlare införskaffade greve Magnus inte bara böcker utan han lät också binda dem vackert. Både han och hustrun Maria Eufrosyne hade Superexlibris på sina böcker d.v.s. ägarstämpel på frampärmen. Men det förekom även lacksigill i svart och rött lack i böckerna där hans vapensigill präglades. Många av deras böcker är lätt igenkända då de är bundna i röd eller brun marokäng.

Även Maria Eufrosyne var en boksynt kvinna. Det märks inte minst i all den litteratur hon hänvisar till i sin anonymt tryckta andaktsbok från 1681.

Magnus förvärvade också vackra böcker som redan var bundna i exklusiva band. I Paris köpte han ståtliga bokband i den då mycket moderna solfjädersstilen. Under lång tid använde sig Magnus av, den från Frankrike inkallade Jaques Morel som varit Kristinas bokbindare. En annan bokbindare som han anlätade var Jacob Hornbein den äldre som var infödd stockholmare.

Utan tvekan kan man säga att Magnus var förtjust i sina böcker. Hans exlibris och namnteckning eller lacksigill vill berätta för eftervärlden om en kärlek till boken.

Han använde sig också av den i Amsterdam boende svenske kommissarien vid Generalstaterna, Peter Trotzig för att införskaffa böcker, konsthantverk och gobelänger. Denne är också grevens handgånge man vad gäller återskaffandet av Silverbibeln 1662.

Den 18 januari 1669 lämnar Magnus som då är universitetskansler, en donation till Uppsala universitets bibliotek bestående av 65 högst dyrbara handskrifter. Pärilan bland dessa var Ulfilas gotiska bibelöversättning, den främsta källan till kunskap om det gotiska språket. Handskriften är skriven på purpurfärgat pergament med silver- och guldbokstäver. Den ryktbara *codex argenteus*, Silverbibeln, hade tagits av Köningsmarck vid Prags erövring 1648. Den överlämnades till Kristina och införlivades tillsammans med bl. a. den berömda *Djävulsbibeln* (med en vikt av över 70 kg). Efter hennes tronavsägelse fördes den av hennes bibliotekarie till Holland men återköptes av Magnus Gabriel 1662. Innan donationen hade den försetts med ett band i drivet silver efter instruktioner av Magnus där hans grevliga vapen återfinns på bakre pärmen.

Märkligt är att denna handskrift vid ett flertal tillfällen stulits från biblioteket men alltid återfunnits. Nu är den tryggt inlåst.

Andra värdefulla handskrifter i donationen var Uppsala-Eddan från 1300-talet, *Olav Trygvasson saga*, *Islands lagbok*, *Knyttlinga-sagan* och *Konungaspejeln* och många fler. Greve Magnus hade medvetet köpt in handskrifter från Island, Danmark och Norge under lång tid.

De la Gardies vilja var att hela hans boksamling skulle tillföras Uppsala universitetsbibliotek. I mångt och mycket blev det så även om många av hans böcker också finns på Kungliga biblioteket. Ibland har vi som är dagens samlare möjlighet att förvärva någon bok ur grevens bibliotek – men det är inte ofta – också då blir det dyrt.

Var skall en boksamlare greve reda sitt viloläger? Det blev i den av honom restaurerade klosterkyrkan i Varnhem och i det rum som en gång varit klostrets bibliotek.

Böcker har sina öden liksom grevar!

Johnny Hagberg

Föredrag vid De la Gardiekväll i Varnhems klosterkyrka den 13/10 2022

Barnet som överlevde och blev präst!

Kristina Albinsson uppväxt utanför Skene i Älvsborg, men numera bofast i Mariestad, har nyligen presenterat en bok om en av hennes förfäder.

Det handlar om Aron Mathesius, född i Finland, som på den tiden tillhörde Sverige. Märkligt nog hade han 24 syskon, varav 17 dog i späda ålder. Oddsens var ganska dåliga, men efter flykt via fastlandet över till Sverige, fick Aron en chans till ett bättre liv. Det var ryssarna som krigade och brände, varför familjen gav sig av. Uppsala och Göteborg hägrade. Han hamnar i London, som präst i Svenska kyrkan. Återvändande hem och hamnade på Stora Halvfara i Björsäters socken, Mariestads kommun. Där levde han sina dagar, gifte sig och fick fru och barn.

Handlingen utspelar sig på 1700-talets andra hälft.

Det är en historisk roman som Kristina har skrivit. Ett något annorlunda men spännande sätt att levandegöra en av sina förfäder. Rena fakta kan givetvis erhållas i Warholms herdaminne, men författaren har bemödat sig med att läsa svensk historia, och satt sin förfader, prästen, i ett sammanhang som skulle kunna vara verklighet.

Boken är inbunden i hårda pärmar och omfattar hela 277 sidor.

Sven-Olof Ask

Äldre Västgötalagen i ny utgåva

Pris för båda delarna endast 350:-. Beställes genom föreningen.

Ur protokollspärmen del II

Vi gör åter en djupdykning i protokollspärmen, som sträcker sig fram till 1983. Här finns mycket trevligt att läsa. Som vanligt är det sekreteraren Sven-Evert Gustafsson som håller i pennan.

Den 2 juli 1983 är det dags för den nyvalde ordföranden Arne Sträng att kalla till styrelsemöte. Förutom ett vanligt styrelsemötesprotokoll finns också en skildring av andra aktiviteter denna dag:

”Referat från sommarsammanträde med styrelsen och därtill hörande förlustelser i trakten av Ljungstorp, lördagen den 2 juli 1983.

Till sammankomsten var inbjudna ledamöter och suppleanter jämte ur styrelsen avgångna tillsammans med sina närmaste. Samling skedde vid pass 10.30 vid Ljungstorps bygdegård. Vädret var molnigt, men det regnade inte.

Vid välkomstelvakaffet delade Arne Sträng ut Turist-extra från SkLT samt program för Soldattorpens dag följande söndag. Han berättade också om området Ljungstorp utmed gamla Skövdevägen och vid den 1961 nedlagda järnvägen Skara-Skövde. Ljungstorp visade sig vara en verklig pärla på slutningen av Billingen, ett det vildväxande körsbärens område. Ursprungligen var det en intaga för Skarke/Varnhem nere på slätten. Till nästan varje hus hör nu några tunnland jord. Området blev tidigt intressant för stadsbor. Nu är det högt intressant för Skövde- och Skarabor, nybyggnadsförbud råder.

Efter kaffet for vi i bilar någon kilometer uppåt längs den slingrande byvägen till textilkonstnär Annette Magnussons ateljé Hagen. Hon var uppmärksam i dagens nr av SkLT i en lång artikel med tillhörande skön färgbild. Annette Magnusson berättade ingående om sitt arbete. Hon berättade också om tillkomsten av Ljungstorpsdräkten och om sitt arbete med att inventera västgötasömmen för vilket hon fått stipendieanslag. Hon är författare till boken Brodera landskapssömmar... utgiven på Wezäta förlag, tryckt omkring 1970. Omslag i färg av handkläde från Hajom. Annette Magnusson spinner allt sitt garn på slända och demonstrerade också med vilken hastighet hon fick fram ulltråden på detta åldriga redskap.

Arne Sträng berättade från gårdstunet om den storslagna utsikten mot Ramlaklev /Ramunderklev/Ramlaklev. Strax norrut från ättestupan finns galgbacken för Valle härad, begagnad sista gången på 1850-talet.

Efter nedfärden till bygdegården vidtog styrelsesammanträdet och efter denna serverades en utsökt middag med fräscha, fina, gröna saker. Kaffe och rulltårter avrundande.

Hundratalet meter uppåt längs bygatan låg familjen Strängs året-runt-torp med sin gulmålade (!) ladugård med skiftesverk fullt synligt på baksidan.

Tidigare hade talats om ortens specialitet Bärpannekakor (in i ena mungipan – bären samtidigt ut i den andra). Nu förevisade också husets jordbrukande herre bänkodling av potatis, ”att bänka” som man sa.

Ett stilla regn hade nu börjat att falla och vi satte oss i bilarna för färd genom skönt Valle-landskap till rudera för Höjentorps slott. Till denna färd hade vi fått kopia av sidorna ur Hahrs ”Läckö och andra De la Gardieska byggnader i Västergötland”, som handlar om Höjentorp. Under vägen utpekades platsen för forna Skarke kyrka. Vi såg resterna av slottskällaren och promenerade sedan till Bordet som sprack där föreningens militärhistoriska expert Gunnar Ivarsson med den äran förtalde sägen och saga samt i viss mån historia.

Körveln växte vild, mångfalden av trollilja förvånade under den fortsatta promenaden till Höjentorps schäferi. Sekr. frambar där styrelsens tack till familjen Sträng – som det gemensamt

formulerades – en strålande, strilande dag i idyllen Ljungstorp med omnejd.

Förbi Eggby kyrka gick färden slutligen till Skärvs kyrkogård där Sophie von Knorrings grav besöktes. Monumentet över en på stormötet i Axvall avliden norsk kadett kommenterades av Gunnar Ivarsson.

I strilande regn for deltagarna till sina hemorter genom sommarfagra västgötanejder.”

.....

Men det var inte bara trevliga utflykter som styrelsen ägnade sig åt. Det var också mycket arbete, till exempel att katalogisera böcker inför kommande auktioner.

”Referat från katalogiseringen av Kjell Johanssons boksamling i Åstorp, Hökerum, måndagen den 8 augusti 1983. Närvarande: Nils Sandberg, Johan Jakobsson, Anna-Lena Hultman, Ingemar Green, Maj Larsson och Sven-Evert Gustafsson.

Kallelse till katalogiseringen hade gått ut omkring 5 juli efter anmälan om deltagande hade framförts på styrelsemötet den 2 juli.

Vi samlades vid niotiden på förmiddagen och blev genast bjudna på kaffe, vid halvtiden fick vi en ordentlig lunch, vid tretiden kaffe, vid halvju-tiden the och smörgås samt avslutningsvis vid halvtio-tiden kaffe och kakor. Då trodde vi att vi var färdiga, men så upptäcktes ytterligare några förvarings-kartonger med innehåll som måste katalogiseras.

Arbetet gick utomordentligt smidigt och alla jobbade för fullt hela dagen trots den tryckande värmen. Maj och Anna-Lena placerades i kontorsrummet där skönlitteratur, lyrik och deckare fanns. De gjorde en första grovsortering, sände en del till Ingemar och Nils som satt i ”biblioteket” och katalogiserade. En del sändes till sovrummet där Johan och jag satt och ”sänkte ned” litteratur i kassar till fast försäljning för 5 kr, 15 kr eller 50 kr per bok eller bunt. Från vårt rum gick en del åter till katalogiseringen och från denna fick vi en del packar till fasta priser. På så sätt blev det en ström av böcker och en dubbelkontroll av innehållet.

De färdiga kassarna bars undan av Kjells broder Sven och sväger Sven-Olof. System Anna-Karin hjälpte till hela dagen och system Inga på eftermiddagen. Dessutom var Kjells mor och far på besök, Birgit och Martin. Så nog var där folk i farten, alltid. Och som sagt – ett oerhört arbete. En ordentlig tolvtimmarsdag.

Stämningen under dagen var oerhört trevlig och trots koncentrationen hördes många gemytliga repliker. En fördel var, att vi alla hade var sina specialiteter: Maj – kultur, poesi, Anna-Lena genealogi etc.

En litterär sensation inträffade då JJ (Johan Jakobsson) tog fram några jultidningar till Nils Sbg (Sandberg). ”Jag tog med några jultidningar där Alfred Smedberg har medverkat om du vill se, sa JJ till Sbg. ”Kom nu bara inte med Julefrid 1908, den finns inte på KB och inte på UUB, där jag sist sökte den förgäves, sa Sbg.

Men det var just Julefrid 1908 som kom fram! En verklig litterär sensation.

Sammanlagt katalogiserades ca 475 nr för utrop på auktion samt omkring ett hundra fulla bärkassar till försäljning i fasta priser. Antalet hyllmeter torde ha uppgått till ca 30-40 m. Förutom västgötalitteratur med många småtryck fanns skönlitteratur, lyrik, deckare och facklitteratur i skilda ämnen.

Kvällen var ljum och ljus då vi vid halvelva-tiden på dammiga vägar återvände från en synnerligen angenäm dag i Åstorp, Hökerum.”

Annicka Berggren

Julotta för levande och döda

Brukar du besöka julottan? Tänker du på gamla tider när du vandrar i mörkret upp mot kyrkan? Hur de förr kom i sina slädar i den kalla vinternatten. Facklorna lyste upp. Hästarnas bjällror och slädens medar knarrande mot snön var de enda ljud som hördes. En bild som numera endast lever kvar på våra julkort.

Vi har en idyllisk bild av julottan förr i tiden men verkligheten var en helt annan. Firandet av julotta dyker upp under medeltiden. På den tiden firades tre mässor under juldagen. Vid midnatt var det mässa. Klockan fyra var det julotta och slutligen var det mässa på ordinarie gudstjänsttid. Det blev inte många timmars sömn. Frukosten bestod av resterna från gårdagen och matsäck packades för dem som hade en bit att åka. Den bestod oftast av kringlor och lite brännvin. Det blev alltid en liten samling innan i kyrkstallet när hästarna ställdes in. Då fick man en liten pratstund och kalasade på varandras godsaker.

För barnen handlade julottan om någon alldeles särskilt. Långt innan jul hade de tittat i almanacken om det skulle bli fullmåne eller om den var i nedan. Ju mörkare desto mer beroende var

man av facklorna. De späntades dagarna före av töre eller fur. Sedan buntades de samman med vidjor. Facklorna var 5 till 6 fot långa beroende på hur lång vägen var till kyrkan.

Julottan förr i tiden var en kall tillställning. Det fanns ingen uppvärmning och ibland tvingades mödrar med små barn bryta upp tidigare för att kylan blev outhärdlig. Männen värmdes sig med en sup eller supar rättare sagt. Under 1700-talet togs nattvarden bort eftersom många män var i sådant skick att den inte gick att genomföra. Det dröjde innan man fick komma in i värmen, för efter julottan fick församlingsborna gå och vänta på den ordinarie mässan. Var det en riktigt sträng vinter lades gudstjänsten direkt efter julottan så att folket kunde återvända hem i rimlig tid. Enligt 1686 års kyrkolag beslutades det att julottan skulle flyttas till klockan 6 istället. Fast på vissa håll var de mer konservativa och så sent som på 1960-talet firade en del kyrkor julotta klockan 5.

Hemfärden hade en egen tradition – kapplöpningen. Den gårdsägare som kom först hem skulle bli först färdig med kommande årets skörd. Det var också prestige i att ha den snabbaste hästen. Men leken var inte ofarlig. Många olyckor inträffade under åren. En del med dödlig utgång.

Varje högtid var fylld med övernaturliga inslag och magi. Till exempel såldes resterna av kyrkoljusen till kloka gummor och gubbar efter storhelger då de ansågs ha särskilt magiska krafter. De använde dem till mediciner och salvor. Har du någon gång sett att det legat lite jord eller grus på kyrkbänken när du ska sätta dig? Det beror inte på att någon lagt upp sina fötter utan för att det har firats en julotta innan du är där.....de dödas julotta. Den vanligaste sägnen handlar om pigan vars klocka hade stannat på självaste juldagsmorgonen. Hon trodde att hon var sent ute och skyndade sig till kyrkan. När hon kom fram fick hon se att det lyste i kyrkan och hon bävade för att hon kommit för sent. Kyrkan var full med folk som sjöng en psalm så hon passade på att smyga in och sätta sig. När prästen klev upp i predikstolen såg hon till sin förvåning att det var en annan präst än församlingsprästen. När hon såg sig omkring kände hon inte igen folket. När hon frågade kvinnan bredvid

vad som pågick upptäckte hon att det var hennes faster som varit död i 10 år! Fastern blev bestört och sa ”Vad gör du här? Du får inte vara här! Det är de dödas julotta. De döda kommer att riva dig i stycken om de upptäcker dig.” Fastern lade sin kapp löst om axlarna och sa ”Spring! Spring för livet! När pigan började springa upptäckte de döda henne och började springa efter. När hon kom halvvägs ut på kyrkbacken fick de tag i hennes kapp. Själv hann pigan undan. När sedan församlingsborna anlände till den riktiga julottan fick de se små tygbitar spridda över hela kyrkogården. Fastern hade räddat pigans liv.

Så nästa gång du sitter där och sjunger ”När juldagsmorgon glimmar” så glöm de nostalgiska drömmarna med slädar och bjällror utan bara njut av ljus och värme.

Christina Ström

Exlibris för Västgöta nations bibliotek i Uppsala

Västgöta nation i Uppsala har ett tämligen rikhaltigt bibliotek. Som varande en av de äldsta nationerna med historia ända ner till 1600-talet har mycket litteratur köps in eller skänks till biblioteket under tidernas gång. De första skriftliga anteckningarna om en boksamling i nationens regi finns redan under första hälften av 1700-talet.

Det kom dock att dröja tills det fanns möjlighet att inköpa och överta det nuvarande nationshuset vid Västra Ågatan ”inköpte således Westgötha Nation, redan år 1824, af Herr Prosten Annerstedt, en i fjerdingsroten, kvarteret Kaniken N: ris 6 och 7, belägna gård, fordom tillhörig framl. Professorerne Sidrén och Svanborg.” Huset har fina anor och hade även en gång ägts av Fältmarskalken Lennart Torstensson (1603-1651).

Nationshuset som ligger precis vid Fyriskan är troligen byggt 1604; källarvalven är dock ännu äldre. Huset är ett av få hus i centrala Uppsala som överlevde stadsbranden 1702.

Nationens böcker

1729 upprättas ett första inventarium över böckerna vilket omfattar huvudsakligen 7 band disputationer. Det är också disputationer som under lång tid utgör det huvudsakliga bokinnehavet. De bands in med regelbundenhet. Från och med årgången 1747/48 förekommer påskriften ”Bibliotheca Nationis” vilket är första gången man påträffar benämningen ”bibliotek” för nationens boksamling.

Från denna ringa början växte biblioteket volymmässigt vilket innebar att den 2 december 1755 beslutades om att ett nationsbibliotek skulle inrättas och att varje landsman skulle bidra med 16 öre kopparmynt i terminen. Två år senare inköptes den första boken till biblioteket. Det blev Ziervogels *Portugals historia*, Upsala 1757.

Många har donerat böcker

1758 mottogs en värdefull gåva av Claës Alströmer (1736-1794) bestående av en vacker samling inbundna skrifter av Linné och hans lärjungar, totalt 11 band. Några år senare, 1765, bestod biblioteket av 82 band, 17 kartor och en himmelsglob.

1776 har boksamlingen vuxit så pass mycket att dess vård måste överlämnas till en särskild funktionär. Den förste innehavaren av denna bibliotekariesyssla blev Olof Andersson Knös (1756-1804) och han var bibliotekarie under åren 1818-1828..

1829 trycktes den första katalogen över nationens bibliotek. Detta hade nu vuxit till 950 band. Nästa katalog kom 1843 som ett tillägg till den första katalogen och nu hade samlingen ytterligare förmerats med 530 volymer.

Det dröjde sedan till 1872 innan *Katalog öfver Vestgöta nations i Upsala bibliotek* utkom. Nu hade samlingarna utvidgats till sammanlagt 2 650 band, kartor och handskrifter oräknade. Kring sekelskiftet 1900 innehöll biblioteket 6 500 volymer.

Eget exlibris för nationens böcker

I slutet av 1800-talet togs ett exlibris fram för bibliotekets böcker med texten inom en ram *Vestgöta nations Bibliothek*. Några donationsexlibris för speciellt skänkta böcker och samlingar finns också.

Fridells originalteckning

Nationens nuvarande exlibris

Nationens senaste exlibris är från 1940 och är tecknat av konservator Allan Fridell (1904-1983) och utfört i tre olika storlekar. Fridell var konservator och knuten till Institutionen för Nordisk Fornkunska.

Fridell utgår i sin första skiss från Västergötlands landskapsvapen som är ett på bakbenen stående lejon. Heraldiskt beskrivs blasoneringen enligt följande: *I av svart och guld ginstyckat fält ett lejon av motsatta tinkturer med röd beväring, därest dylik skall komma till användning, i övre vänstra och i nedre hörnet av fältets svarta del åtföljt av en stjärna av silver.*

Nationens tryckta exlibris

Västergötlands nuvarande vapen med hertigkrona

Lejon i "styckad" sköld förekom redan under 1200-talet i vapnet för Tyrgils Knutsson, västgöts lagman. I den äldsta kända bilden från 1562 är vapnet försett med fyra stjärnor och dessa hade åtta uddar, och vapnet fanns med vid Gustav Vasas liktåg 1560.

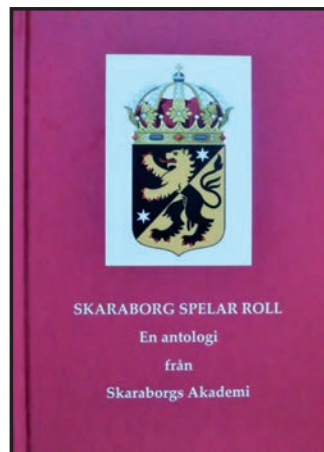
Västergötlands vapen avbildat på Gustav Vasas sarkofag i Uppsala domkyrka

1885 fastställdes vapnet i sin nuvarande form. Vapnet ingår tillsammans med Göteborgs stadsvapen samt Bohusläns och Dalslands landskapsvapen i vapnet för Västra Götalands län. Tidigare fördes vapnet även av Skaraborgs län, och ingick tillsammans med Dalslands landskapsvapen i vapnet för Älvsborgs län.

I sin slutliga utformning har Fridell försett hertigkronan med mönster eller veck. Han har även tagit bort den krans som omger det första utkastet och satt in själva huvudbilden i en stram ram. På så sätt känns nationens exlibris gediget och utan "krusiduller" och platsar på ett värdigt sätt i de böcker som inryms i det gamla ärevördiga biblioteket.

Johnny Hagberg

Skaraborg spelar roll

Skaraborgs län existerade mellan 1634 och 1977, men är idag en högst levande och dynamisk del av Västra Götalands län. Begreppet Skaraborg är både äldre och mer seglivat än länet. Området som sådant har spelat en avgörande roll i Sveriges historia alltsedan medeltiden. Men begreppet Skaraborg återkommer mer och mer som beteckning på det område som det gamla länet en gång omfattade. Kanske kommer snart en valkrets att få namnet Skaraborg, något som Riksdagen ställt sig bakom.

I den här antologin ser Skaraborgs Akademis ledamöter med stolthet och förhoppningar både bakåt och framåt och inspireras av de utmaningar som ligger framför oss.

Framtiden representeras av Lars Bäckströms, tidigare landshövding i Västra Götalands län, och Carl Henrik Ohlssons artiklar, där den senare ger oss en detaljerad bild av den stora satsning som just nu görs på besöksnäringen. Till detta anknyter också Anja Praesto, som spelade en stor roll för att den fiktive riddaren Arn drog stora skaror av turister till Skaraborg. Hon hoppas på repris. En motsvarande renässans, *mutatis mutandis*, talar Maria Persson Löfgren om när det gäller Rörstrands.

När Bengt Knutsson stannar upp inför den djuptänkande diplomaten Hans Gunnar Adén, ser han i honom en inspiratör för en andlig renässans inom Svenska kyrkan. En vällovlig men vanskelig optimism!

Historien får sin del, när Sören Häggroth tecknar Skaraborg ur ett maktperspektiv, medan Sören Holmberg berättar om dess motsats, bonderivolten på 1700-talet.

Hälsan, glädjen och maten står i fokus för Barbro Lennér Axelsons och Madelene Sandströms bidrag. Sandströms artikel handlar om hur vi ska ta tillvara allt det svinn som förekommer i livsmedelshandlingen och har därför släktskap med Åsa Brandts reflektioner över slöseriet i överflödssamhället.

Akademins två välkända skönlitterära författare, Marianne Ahrne och Jan Mårtenson, skildrar på ett både dramatiskt och underhållande sätt, hur missbruk och censur får förödande konsekvenser för familjeliv och yttrandefrihet.

Redaktören visar slutligen hur vår landsdels första helgon fortfarande lever i såväl sekulära som religiösa sammanhang, mitt i Skaraborg, och därigenom binder samman vår Skövdes historia och nutid.

För att få upplysningar om författarna och om Skaraborgs Akademi och dess verksamhet kan Du besöka vår hemsida, skaraborgsakademi.se.

Boken *Skaraborg spelar roll*, som kostar 200 kronor, kan beställas från Karl-Erik Tysk, Sandbackagatan 3, 812 40 Kungsgården, anringen på telefon 070-213 244 eller epost: karlerik.tysk@gmail.com

Karl-Erik Tysk

Hultafors – ett centrum för tumstocken!

Många av vår tidnings läsare har nog aldrig besökt det lilla samhället Hultafors. Denna lilla tätort i Älvsborg finns söder om Borås och öster om Göteborg. Antalet invånare ligger på endast runt 325 personer. Samhället ligger i Bollebygds kommun, en kommun som 1974 ingick i Borås stora kommun, men som år 1995 åter blev en egen kommun.

Även om jag själv aldrig besökt Hultafors, så har jag ändå haft god nytta av den tumstock som är tillverkad där.

Tumstocken började tillverkas 1883 av Karl-Hilmer Kollén. Det var under den tid då alnmåttet övergavs och metersystemet infördes. Då insåg Kollén att här fanns utrymme för att tillverka och sälja tumstockar och fabriken grundades. Karl-Hilmer kom ursprungligen från Bohuslän, men bosatte sig i Hultafors. Företaget har nu funnits i nästan 150 år, och har givetvis satt sin prägel på det lilla samhället. Författaren har följt ägarfamiljen och några anställdas familjers liv och leverne i ord och bild.

En bok som skildrar företagets historia är nyligen publicerad av Anita Svanholm. Hon är uppvuxen i Hultafors, där stora delar av hennes släktingar tidigare varit anställda på tumstockfabriken. Grundmanus till boken gjordes för över 50 år sedan, men har nu kompletterats med ett rikt bildmaterial, intervjuer etc. Tumstocken är inte död. Fortfarande tillverkas dagligen cirka 30 000 meter tumstock!

Resultatet har blivit en vacker inbunden bok, på nästan 200 sidor. Layout och illustrationer är gjorda av Ulf Svenningsson.

En lustig teknikalitet är att i varje bok medföljer en tumstock! På bakre pärms insida finns en tumstock, visserligen inte en tumstock i trä, utan i pappersform. En riktig tumstock tillverkas av glasbjörk.

Bolaget har cirka 1 800 anställda och säljer även arbetskläder, handverktyg, hörselskydd m.m.

Sven-Olof Ask

Brommaförfattaren Carl-Olof Fägerlind, som är aktuell med boken Roliga västgötahistorier, debuterar i en ny genre.

Carl-Olof har växt upp i Västergötland och i boken har han samlat 92 roliga anekdoter för att fler ska få uppleva de skrattsalvor som präglade hans uppväxt när det berättades roliga historier vid kafferepen.

Han föreställde sig allt hans pappa berättade om i bilder. Därför har historierna fått var sin akvarell. Här kommer författarens egna ord:

På kafferepen i bondbyn Gastorp, där jag växte upp berättade alltid pappa historier från bygden. Kafferepen började efter jul och var många, ty alla familjer bjöd varandra med sju sorters kakor. Pappa berättade alltid historier från bygden. Som liten förstod jag inte det roliga, men jag kommer ihåg de många skratten.

Det var inte nya historier varje år, utan det var samma gamla historier och ändå dessa stora skratt. När jag som ung nittonåring 1967 började läsa vid Stockholms universitet, så ordnades regelbundet fester på studentkåren. Det kunde vara naturvetarna, humanisterna, samhällsvetarna eller andra, som ordnade fester. Jag tog för vana att alltid ställa mig på en stol och sade: Nu sa ja berätta e historia hemma från bögda. Så följde en av mina historier med mycket skratt och det blev två eller tre historier. Alla jag hade hört skrev jag ned i ett häfte för att komma ihåg dem. Med tiden blev jag känd på festerna och uppmanad på alla fester att dra en eller flera historier. Pappa berättade också många skrönor. Det handlade om vad de gamla hade sagt och gjort med många lustigheter. På den tiden fick man skottpengar på skadedjur. Det gällde kråkor, skator och inte minst rävar. Den gamle prosten Lexell i Hova, som i slutet av predikan nämnde till exempel, när några hade skjutit rävar.

Vid ett tillfälle sade prosten Andreas i Marka – en gammal räv. Denna skröna har sedan blivit västgötahistoria hos andra berättare.

Jag försöker att hålla dialekten levande. Varje sommar har jag bott i hembygden för att behålla den vackra dialekten.

Carl- Olof Fägerlind

Ortnamn

Tuvsäv, dialektalt kallad ramme. Foto: Åke Carlsson

I Västgötalitteratur 2019 skriver Svante Strandberg om några ortnamn i Gäsene härad. Ett av dessa är Ramlamossen. Han finner att den mest sannolika förklaringen är att det innehåller ordet ramn, ett äldre ord för korp, ”mossen där korporna har sitt tillhåll”. Stora mossar är dock föga tilldragande för korpar. Där finns obetydligt med föda och de har heller inte lämpliga häckningsplatser annat än möjligen i omgivande skogar.

En troligare förklaring till namnet är tuvsäv (*Trichophorum cespitosum*) som växer rikligt på Ramlamossen och andra marga torvmarker. Den kallas ramme i Västergötland och Småland. ”i vestra Sverige ytterst ymnigt Half-gräs som bekläder alla mossar. Af allt hö är Ramme-hö det sämsta” skriver Elias Fries 1870. Det kunde även användas till ryggnig av fähus. Orden ramme och rammehö är upptagna i SAOB.

Åke Carlsson

Belönad

På bilden ses Westerdahl till höger tillsammans med professor Lars-Gunnar Larsson.

Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folklivsforskning som i år firade sitt 90-års jubileum hade den 6 november högtidssammanträde på Uppsala slott. Då pandemin inneburit att flera års pristagare inte kunnat hämta sina välförtjänta priser var det många som denna kväll fick ta emot sina diplom och hedersbetygelser. Vår medlem, professor Christer Westerdahl från Götene mottog ur Torsten Janckes minnesfond ett pris för ”för hans unika insatser inom den maritima arkeologin och kulturhistorien, manifesterade bland annat i trebandsverket Norrlandsleden och senast i boken Att färdas i gamla tider.

Ny bygdeserie

Som Gubben i lådan kom en man till Föreningen för Västgötalitteraturs monter på höstens företagsmessa i Herrljunga. Han berättade att han dagen innan hade hämtat nr. 1 på tryckeriet i sin serie "Fornminnen och Bygdehistoria".

Mannen, Herrljungabon Stellan Åström, har som pensionär börjat forska om sin hembygd. Hans nya skrift heter "Orraholmen 1:1, en gammal gård".

Orraholmen är i dag ett friluftsområde i utkanten av Herrljunga. Stellan har tittat på Orraholmen ur ett historiskt sammanhang. Gården Orraholmen ägs sedan drygt 50 år av Herrljunga kommun. Det f d bostadshuset, byggt i trä 1875, eldhärjades svårt i februari 2011 och gick inte att rädda men kvar finns flera byggnader som används av olika föreningar. Stellan vandrar i landskapet och iakttar och noterar, inte sällan med kamera. Bl a så har han hittat en gränssten som är extra intressant då tre socknar sammanstrålar i området.

I skriften förklarar han bl a historik kring skog och jordbrukslandskap.

Skriften är på 28 sidor, tryckt i 100 exemplar och utgiven på eget förlag och är alltså den första ur kommande serie. Nr. 2 är klar, men ännu inte tryckt, och handlar om Tossevikens.

På gång är även skrifter om Nossan och Stenunga.

Niklas Krantz

Föreningen var representerad med en liten utställning vid Arkivens dag-event i Herrljunga lördagen den 12 november. Vice ordföranden Gerd Ljungqvist Persson bemannade montern.

Magnus Gabriel de la Gardie dubbelkansler och grundare av Antikvitetskollegiet

Magnus Gabriel de la Gardie – å ena sidan en oupphörligt verksam man. Han beklädde någon gång snart sagt alla de högsta ämbeten som var inrättade i landet, och överallt pågick något av hans byggnadsprojekt.

Å andra sidan: ”Non nisi ad unum”, ”Jag frågar bara efter ett enda”, orden på läktarbarriären i Läckö slottskyrka. ”Jag frågar bara efter ett enda”. Han var i sig en enmansinstitution med det enda syftet att osjälviskt tjäna Sverige, och säg det område där han inte utövade inflytande.

Om vi gör oss medvetna om att det De la Gardieska arkivet i Lunds universitets handskriftsavdelning omfattar 185 hyllmeter inser vi lätt att det inte genom tiominutersanföranden är möjligt att ge full rättvisa åt den mannens liv och gärning, men vi får möjlighet att stimulera en önskan att lära känna honom lite bättre.

”Dubbelkansler”, alltså Rikskansler och Kansler för Uppsala universitet. Båda uppdragen hör till tiden då Magnus Gabriel fått komma igen efter åren av drottning Kristinas onåd. 1654 utsåg Karl X Gustav honom till universitetskansler.

Sten Lindroth skriver i sin lärdomshistoria om de la Gardie: ”Som kulturmagnat och beskyddare av vetenskaper och sköna konster ägde han inte sin like, vare sig under stormaktstiden eller senare”. Vid sin sida hade de la Gardie Olof Rudbeck som också starkt bidrog till universitetets utveckling.

Till Magnus Gabriels bedrifter hör att han efter ett tips av diplomaten Esaias Pufendorf 1669 räddade tillbaka Silverbibeln till Sverige sedan den efter drottning Kristinas abdikation hamnat i Holland. Silverbibeln förtjänar sitt namn i det att texten är skriven med silver- och guldfärg. Men dessutom försåg Magnus Gabriel boken med en praktfull silverpärm.

Med inköpet av Silverbibeln följde några isländska handskrifter, bland andra Snorres Edda från 1220-talet. I Danmark hade på 1620-talet rått den sk isländska renässansen. Isländska handskrifter hade blivit eftertraktade exportvaror till Danmark. Soröprofessorn Stephanus Stephanus var en storsamlare. När

han avled 1650 köpte Magnus Gabriel hela hans samling och skänkte alltså senare alltsammans till Uppsala universitet, och ett nationellt projekt inleddes. Text efter text översattes till svenska i övertygelsen om att vi härigenom skulle få nytt ljus över den svenska forntiden.

Detta ger också en bakgrund till att greven 1666 föreslog att man skulle inrätta ett antikvitetskollegium med uppgiften att ägna sig åt de gamla ”antikviteterna”, dvs runstenar, mynt och andra gamla ting, men också åt den gamla isländska och norska litteraturen, som sågs som källor till Sveriges äldre historia. Georg Stiernhielm blev kollegiets förste chef. Som handsekreterare hade han Lars Johansson, känd som Lasse Lucidor.

1660 avled Karl X Gustaf och en förmyndarregering tillsattes med Magnus Gabriel de la Gardie som rikskansler. Nu följde en tid som inte till alla delar var så rolig för honom.

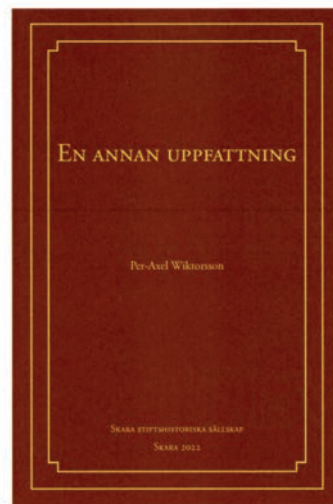
Politiska rivaler stred i rådet, och de la Gardie föredrog att styra från Läckö. Genom vidlyftiga ekonomiska beslut orsakade han ett underskott i statskassan.

Lunds universitet grundades 1668 och Skånes gods fick efter hand nya svenska ägare. Det hände alltså mycket, men det mest avgörande var ändå kollisionen mellan de adliga aristokraterna och Karl XI. Han kröntes 1675 och såg omgående till att riksdagen reducerade riksrådets inflytande. Det karolinska enväldet såg här sin början. Magnus Gabriel drabbades också och fick lämna sin post som rikskansler 1680. Året därpå granskade statskontoret förvaltningen av ekonomin för Uppsala universitet, och även den åtgärden kastade sin skugga över honom. Och så följde som vi vet reduktionen. Magnus Gabriel de la Gardie förlorade sin jordiska makt, men ryktet om en osedvanlig livsgärning med vårt lands bästa för ögonen, det ska vi inte låta kvävas. ”Non nisi ad unum”. ”Jag frågar bara efter ett enda”.

Lars-Göran Lönnermark

Föredrag vid De la Gardiekväll i Varnhems klosterkyrka den 13/10 2022

En annan uppfattning

Hyllningsskrift till Per-Axel Wiktorsson på 85-årsdagen 2022. Förord av Dick Harrison. OBS! Begränsad upplaga. Pris 200:- Beställes genom föreningen.

Greven, klosterkyrkan och graven

Utvändigt smälter makarna De la Gardies gravkammare ihop med den medeltida arkitekturen. Foto:förf.

Magnus Gabriel De la Gardie skapade både för sin samtid och eftervärlden. Varnhems klosterkyrka var för honom en plats där han kunde iscensätta ett historiskt arv, den samtida stormakten, religionen och ättens eftermäle. Klosterkyrkan hade dock uppmärksamats som kulturarv redan hundra år tidigare då Johan III lät påbörja arbetet med minnesrummen över de i kyrkan begravda svenska medeltidskungarna. Varnhem sågs som en historisk pusselbit i bygget av nationalstaten. Men mycket stannade på pappret och i statskassan. På 1650-talet hade valven tryckt ut murarna, södra långsidan hade till stor del rasat liksom flera valv. Klosterkyrkan var på väg att bli en ruin på samma sätt som klosteranläggningen.

Men då hade Magnus Gabriel De la Gardie trätt fram på scenen och kanske krävdes det en person som han för att återupprätta kyrkan, någon som tänkte stort och inte smått. Varnhem kom med drottning Kristinas förläning av Höjentorp 1647 till den nygifte greven och dennes maka, Pfalzfurstinnan Maria Euphrosyne. Klosterkyrkans restaurering var en fråga som redan hade sysselsatt drottningen, nu visste hon att den var i goda händer. Planer för en restaurering började utarbetas i början av 1650-talet. När Magnus Gabriel 1653 plötsligt föll i onåd vid hovet drog han sig tillbaka till sina Västgötagods och kunde trösta sig med en av sina favoritsysslor, vara byggherre. Med hjälp av sin byggmästare på Läckö, Mattias Holl från Augsburg, och stenmästaren Hans Eriksson Stenhammar från Kinnekulle påbörjades de första insatserna för att restaurera klosterkyrkan. Men Karl X Gustafs krig och sedan uppdraget som rikskansler i Karl XI:s förmyndarregering

ledde till att arbetena avstannade.

Först 1668 återupptogs arbetena i Varnhem, Magnus Gabriel vistades då åter mycket i sitt grevskap sedan hans ställning i regeringen kringskurits. Åter blev byggandet och skissandet inom hans egen stat i staten en tillflykt. Sommaren 1673 återinvigdes klosterkyrkan i samband med Karl XI:s Eriksgrata. Restaureringen hade i stora drag handlat om att återställa medeltida murar och valv, varvid man plockade mycket huggen sten från klosterruinen för att få material som svarade mot det ursprungliga. De kalvande murarna säkrades upp med ordentliga strävpelare. Stenarkitekturen förblev med andra ord relativt oförändrad cisterciensisk. I tidens anda lades dock ett barockmässigt profilerat träorn till över korsmitten för klockor och urverk, en sådan byggnad utan en ståtlig spira hade varit otänkbart. Tillsammans med de nya spåntaken lyste tornet vackert rött (strukna med blandning av falu rödfärg och tjära) mot de nykalkade murarna. Invändigt hade grevens bildhuggare och snickare från Läckö och Höjentorp gjort kyrkorummet funktionellt med en påkostad och färgstark barockinredning i form av altarpupsats, predikstol, bänkar och orgelläktare. Varnhem hade blivit landskapets ståtligaste sockenkyrka, men också ett monument över svensk historia och ätten De la Gardie.

Varnhem blev ju också greveparets sista vilorum. Men Magnus Gabriel var länge osäker på var hans familj skulle vila. Först tänkte han att det skulle bli i Veckholms kyrka i Uppland där han lät Tessin den äldre rita ett anslående gravkor över faderns grav (vilket aldrig blev helt färdigt). Senare lekte greven med tanken på ett gravkor till Ödeby kyrka vid sitt slott Käggleholm i Närke, även Läckö tycks ha funnits med i tankarna. Men det var

Axel Forsséns fotografi av den år 1922 återfunna nischen för klostrets boksåp i De la Gardies gravkammare. Foto: Västergötlands museum.

under avslutningen av Varnhemsrestaureringen som allt föll på plats. Ingrid Rosell har lyft två faktorer som kan ha inverkat på greven i hans beslut. Det ena var de utredningar om de medeltida kungagravarna i Varnhem och deras restaurering som kenotafer som utfördes av Antikvitetskollegiet, instiftat av rikskanslern själv 1666 tillsammans med Europas första kulturminneslag. Det andra var att Magnus Gabriel under 1669 ledsagade kollegiets förste sekreterare, den blivande riksantikvarien Johan Hadorph under dennes resor i Läckö grevskap för att dokumentera kyrkor och fornlämningar. Det stod nu klart för honom att han skulle vila i hjärtat av Västergötland, i sitt grevskap, i sällskap med en lång rad av medeltida kungar samt riksgrundaren Birger jarl. Den De la Gardieska graven skulle bli sista länken i kedjan av gravar över rikets betydande män.

Som lämplig plats visade sig södra korsarmen, som sedan klostrets ruinerande saknade funktion. 1669 fanns en ritning klar. Korsarmen skulle omvandlas till en minneshall över ätten De la Gardie. Själva gravkammaren placerades som en sydlig motsvarighet till sakristian i norr, i vinkeln mellan korsarm och sidoskepp, alltså i den gamla korsgångens nordöstra hörn där man ännu kan se munkarnas ingång till kyrkan. Gravkammaren kom därmed att inbegripa den murnisch där klostrets böcker förvarades. Kände den passionerade boksamlaren De la Gardie till detta?

Anmärkningsvärt är hur diskret graven ansluter till klosterkyrkans arkitektur. I exteriören tänker betraktaren inte ens på den utan kan lätt ta den för en del av medeltidskyrkan med sina enkla murar och sitt lilla rundbågsfönster. I gravrummets kryssvalv är återanvända dekorelement från ruinen infogade. Så väsensskilt från riksrådskollegornas stora barockbakelser som kopplats på hemsocknens landskyrka. Uppenbart är att De la Gardie ville inordna sig i, rentav underordna sig det historiska arvet, att bli en länk i kedjan. Han var onekligen en av våra första antikvarier i sitt förhållningssätt till det gamla.

Prakten fick istället utvecklas i minneshallens inredning. Detta arbete påbörjades 1680 och kom trots reduktionen 1681 och grevens oöverblickbara skulder att fortsätta fram till Magnus Gabriels död 1686 med varierande intensitet med Olof Falk som byggmästare. Minneshallen planerades som en stenimiterande träarkitektur i antik form med joniska kolonner och rikt profilerat entablement, målat som mörk marmor. Grevens bildhuggare Georg Baselaque skulle göra skulpturer till nischer mellan kolonnerna. Här skulle stå representationer av viktiga dygder: mod, måttfullhet, rättvisa, vishet, tro, tålmod och fromhet. Men bildhuggaren dog innan de blev verklighet. Mitt på sydsidan uppställdes ett altare. Ovanför detta var tanken att skapa ett stort epitafium med Kristi uppståndelse som motiv och däröver ett praktfullt stucktak motsvarande dem över de kungliga kenotaferna i kapellkranen. Av detta blev som bekant inget.

Det sista som greven kunde gestalta och styra i detalj var sin egen begravning, som ägde rum i Riddarholmskyrkan. Den som hade huvudansvaret för den konstnärliga dekoren var den kunglige hovbildhuggaren Burchardt Precht, en av den svenska stormaktstidens skickligaste konsthantverkare. Han snidade grevens huvudbaner och anvapenträd och gjorde förlagorna till begravningsfanorna, vilka alla kom att pryda minneshallen i Varnhem efter att kistan förts dit. Han ritade även kopparkistan som höljdes i svart sammet och förgyllda mässingsornament. Stormaktstidens adliga begravingar var kanske den viktigaste arenan för att gestalta bördsstolthet och social position.

Maria Euphrosyne fortsatte att leda arbetet med graven från sitt änkesäte Höjentorp fram till sin död 1687, då avstannade arbetet. Kanske hade Karl XI dåligt samvete för att familjen De la Gardie blev den som drabbades hårdast av reduktionen? I vilket fall avsatte han pengar till gravens färdigställande 1694. Året

*Två fotografier av Forssén som visar det nyrestaurerade gravkoret år 1923.
Foto: Västergötlands museum.*

därpå dog greveparets ende son Gustaf Adolf. Änkan Elisabet Oxenstierna lät foga till ett gravrum på andra sidan korsarmen och slutförde så småningom minneshallen trots missväxtår och krig. Till sin hjälp hade hon byggmästaren Nils Steen och stenmästaren Per Stenhammar. Hon lät ta bort det i hennes tycke malplacerade altaret och gav konstnsmeden Anders Assarsson från Läckö i uppdrag att göra det vackra men i stilen ålderdomliga smidesgaller som avskärmar minneshallen från kyrkan. De båda marmorbyster av greveparet som prydde listverket flyttades in i deras gravkammare. Eftersom det aldrig blev några dygder i nischerna så flyttades de båda blystatyerna av Magnus Gabriel och fadern Jakob i romersk fältherremundering hit från Läckö slott tillsammans med minnestavlorna. Kring 1712 var den De la Gardieska graven slutligen att betrakta som färdigställd om än i bantad version, vilket är symptomatiskt för många av den svenska högadelns projekt under stormaktstiden. Botten gick ur,

eller hade egentligen gjort det långt innan till följd av skuldsättning och brist på reda pengar. Men De la Gardiegraven är även i det utseende den fick en ståtlig uppvisning av sin tids bästa gravkonst, inte minst efter 1922 års restaurering och den nyligen avslutade rengöringen.

Avslutningsvis kan jag på svenska citera en del av den latinska inskrift som hörde samman med det sedermera borttagna altaret:

”vem du vara må, som i en avlägsen framtid kommer att bese detta altare och läsa dessa ord av en Phidias hand, skall du därav få veta, huru släkten de la Gardie vuxit i anseende i Sverige och vilken glans dess medlemmars tapperhet och stora själsegenskaper spritt omkring sig.”

Texten är en bearbetning av ett föredrag hållet i Varnhems klosterkyrka den 13 oktober 2022 och baserar sig på faktauppgifter från Ralph Edenheim och Ingrid Rosells bok "Varnhems klosterkyrka" (1982) och Göran Lindahls böcker "Grav och rum. Svenskt gravskick från medeltiden till 1800-talets slut" (1969) och "Magnus Gabriel De la Gardie. Hans gods och hans folk" (1968).

Robin Gullbrandsson

**Föredrag vid De la Gardiekväll i Varnhems klosterkyrka
den 13/10 2022**

Mässor

Montern på mässan i Herrljunga

Enligt sedvanlig tradition deltog Föreningen för Västgötlitteratur under fyra dagar på Bokmässan i Göteborg.

Vi deltog också för första gången på Näringslivsmässan i Herrljunga.

Mässan pågick 21-22 oktober i idrottshallen och Västgötlitteratur var nog en ganska udda fågel bland alla företag och entreprenörer. I vår monter såldes en del litteratur, två nya betalande medlemmar hälsades välkomna och flera givande och intressanta samtal ägde rum.

Både mässan och Västgötlitteratur uppmärksammades i en artikel i Borås Tidning.

Niklas Krantz

Flaskor från Surte!

Surte glasbruk, startade redan 1862. Därför känns det angeläget att fira brukets 160-åriga historia. Surte ligger nära Kungälv, i Göta Älvdalen i Västergötland.

De allra flesta glasbruk har givetvis fått sin historia berättad i en bok, men Surte har väntat på sin historik.

Bruket har en lång historik att berätta, givetvis med den smått kolossala framgången med att flaskan som har sitt ursprung från Alexander Samuelsons designidé av vad som kom att bli vår världs kanske mest kända flaska! Cola-flaskan. Dock, Samuelson emigrerade till Amerika, så några cola-flaskor tillverkades dessvärre aldrig i Surte.

Bakom tillblivelsen av glasbruket låg även företrädare från ägarna till Eda glasbruk i Värmland.

Surte glasbruk har nu fått sin historik. Författare är Magnus Brink, från Öjersjö, utanför Göteborg. Han har genom arkivforskning m.m. grävt fram en god historik, med mängder av fotoillustrationer. Innan dess fanns nästan ingenting skrivet om detta glasbruk. Detta är och blir en bra tillgång för intresserade av just glasbruksforskning,

Boken heter Glas i miljoner. Det är betecknande för att glasbruket var helt inriktat på att just tillverka glasflaskor i massproduktion.

Det fungerade i över 100 år, men 1978 tog det slut.

Boken är på 225 sidor, och blev detta glasbruks kanske enda historik?

Sven-Olof Ask

Länsmannen, grinden och Dalbönderna En skröna på västgötadialekt i DN 1874

Oscar Emil Norén

Hösten 1872 bildade ett 20-tal studenter av Västgöta nation i Upsala föreningen "Västgöta landsmålsförening". Initiativtagare var rektorssonen från Lidköping, Oscar Emil Norén (1844 - 1923). Inom två år fanns liknande föreningar i nästan alla upsaliensiska studentnationer. Studenter i Helsingfors och Lund följde efter 1874 respektive 1875. Denna landsmålsrörelse ledde med tiden bl a till grundandet 1913 av det vetenskapliga Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA). Dess uppgifter har numera efter vissa om- och avvägar övertagits av Isof, uttytt den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen.¹

Under mitten av 1870-talet kunde man i dagspressen finna exempel på vad som kan antas ha varit resultat av de första "landsmållarnas" uppteckningsarbeten.² Som ett sådant torde nedanstående historia på undanskynd plats i Dagens Nyheter 12/10 1874 kunna uppfattas. Den saknar författarnamn eller avslutande signatur. I Bohusläns tidning 17/11 1874 återkom den med ett par oväsentliga stavningsavvikelser. Författaren skulle förslagsvis kunna sökas bland Uppsalastudenter uppvuxna i Vänersborg eller omgivande Väne härad.³ Denne har dock inte helt lyckats koppla ihop länsmannens anfall på grinden med det på den stackars bonden från Dalsland:

Länsmän R. ve ena olöckeli grinn i Vestergyllen.

(Berättelse från Vestergötland.)

Dä va la år 18 — som länshöfdin B.⁴ va i välmakta⁵ i V.⁶ å mäktatitisker i tjensta va han kantänka. Frå prädickestolara å i avisera luste han på ena påbu, att eåhvaräveli grinn i hela länet bus i bas⁷ åf hakara, för öfverheta sulle fram utan hinner kan tro, hällia⁸ påsattes grinnhållare mä grömma böter. Mäna bönnara besinte sej på dä kom länsmän T. R.⁹ farande frå Gelhemma ting¹⁰ å stötte på grinna ve kassaretörpet, som va igen. Men nu sulle j sitt på kumsarjen när han feck korn på grinna. — Först spjarna han på grinna mä ena skanka, sen spjarna han tena mä båa två å treje resa mä båa skankera och näfva¹¹ telikes, men grinna laddes om inte, för ho va nu å jernslagen mä, må vetta. Mäna stog skjussbon¹¹ ömme¹² länsvägsrena å kallgrina åt länsmäns hvitögen och påsto att han kunne ta opp grinna mä krokfingert, sa han.

När grinna va oppkommen ville ho prompt på stunna igen, men länsmän ville ha åfa helt å häelt, mena han, å mä ena gårdsstafver¹³ bänne å bröt han å bröcktes te grinna ett, tu, tre flög åf haka¹⁴ å kom öfvern i länsvägsropa. Nu satte han te ett anskrämelit

skrikane, der han lå som ena fläckter groa¹⁴ i väta, för de regna uhögelit må vetta, å skrek att skjussbon sulle hjälpan å inte stå å ge häst kreatura brö, — Bia lite, sa Lasse, te¹⁵ Blacken får safla i sej¹⁵ havrekakera sala ja göra kumsarjen qvitt för grinna. Men länsmän svor långa raera, som en russ, å mennte tro på han dör.

När Lasse han pussla om å bessa hästakraken, löfte han opp grinna, så länsmän ble lös, å ref åfen smörja mä piskaskaftet så godt han kunne kan tro; Åså for de åf te stan breve hvarara¹⁶, men länsmän idelia svor å skällde på skjussbon, för han spara hästen å körde uschelt i rägnen. — Allri nånstring ha en sitt länsmän grömmare, sen han va ve söra Hedtorpet på ena sun¹⁷, då va han allt grömm å arger tillika. — Men bäst di for å kom emot stan mötte di ve Synnerdaltörp ömme stenhagen två dalbönnara i ena karra; då bejunte ögera lusa som ellabloss i skallen på kumsarjen, för han hade utschlag¹⁸ på den ena dalbon må vetta. Å dalbon ble likbleker i suna mä han blega på länsmän, för han hade inte en vitten i sedlaboka och mäktat inte klarera leqviten¹⁹ före mattismesemartnan, då han sålt hafrepinnera i V, sa han; men länsmän mindes nog grinna än, för grömm va han, mä respekt te säjande, å satte på dalbon om skulla mä han rände knutnäfven under näsa pån å höll resylation för glosögera pån, så den blev genomblöter å uläseli. Då tok den ara dalbon å vicka opp ena niemarkare²⁰ å bjö länsmän, för länsvägsfrea skull. Vet hut, bonne, sa länsmän, för skulla å öfver hunradaler, förutom expensera, som går te möe mer; å vell du inte dra fram sedelboka mä goe, så sköll dek sjelf, för hällia blir du utmått på fläcken mä bå karra och marra. Å länsmän tog åketua²¹ å massäckaskrinet mä å for å te stan.

Å dalbönnara hant mä nöa sucka, för så gesvinter va länsmän i vänningera, att ena dalbon bara hant smussla unnan ena halfstopapetäll²², som han, så till säjandes, vrok i bakficka.

Nu ble dalbönnara pockade²³ te skrubba ömme länsvägsrena, för de sulle te lagman på Sangärdet kantänka²⁴; men hvarätter di strök länsvägen bortätter, ju grömmare rann sinnara på å argare ble di ättersom brännevinet ble minder i petellän kan tro. Å när di va framkömna te lagman repa di opp si ulöcka för hamen²⁵, båa telikes. Men lagman satte på sej dubbelögera å blega stint på bönnara för di va röa i suna, som ena hommer, må vetta, å oppraknade mä, men nog va länsmän närgangen å naseviser sa lagman.

Å emot dä att dalbönnara sulle på hemlea igen, sa den ene te den are: "Uschia mej, Ola, hva dä å tomt ätter marra mi; men löckelitisv å ho så arger, så ho biter la nacken åf länsmän."

"Ja, Ola, men alltihop kommer an på den förklummade supinga, dä å saka dä."

Bengt Carl Bergman

1. Se bl a Hedblom, F, Landsmålsrörelsen 100 år.– *Svenska landsmål* och svenskt folkliv 95(1972):296 s 92–93, och *Språkvård* 2006:3 s 32.
2. Någon enstaka ”landsmålande” student kunde också försörja sig genom att uppträda som bondkomiker och deklamera eller sjunga på dialekt. Se t ex artikeln om den i Södra Kedum födde August Hammar (1846 – 1917) i *Föreningens* för Västgötalitteratur meddelande 2016:3 s 9–11!
3. Lundberg, E, & Sandberg, N, Vänersborgs läroverks matrikel 1821–1947, Vänersborg 1961.
4. Bengt Carl Bergman (1805 – 1878) hette landshövdingen i Älvsborgs län 1851–58. Han var son till en västgötakalle i Axelfors vid Ätran i Revesjö socken mellan Hols- och Svenljunga. Emellertid fick han avsked som KB i Älvsborg ”på grund av dålig ekonomi”, snällt sagt (*Revesjö* under 700 år, Svenljunga 1999 ss 226 & 251), och slutade sina dagar som postmästare i Linköping.
5. = ”var i sin fulla kraft” (SAOB).

6. Vänersborg.
7. Eller endast "bus bas" = genast, bums (SAOB).
8. = eljest, annars.
9. Tycho Röhman (1822 - 1899), som i början av 1850-talet tituleras vice länsman i Vänersborg. Född i "Ösjö" (Ödeshög) i Östergötland flyttade han till Gävle och tog hand om busarna där som stadsfiskal.
10. Tinget vid Artorp i *Gårdhem*, Väne härad.
11. = skjutsbonden.
12. = utmed, invid.
13. = gårdsgårdsstör (SAOB).
14. = uppsprättad groda?
15. = mumsa i sig. Jfr sovel = mat(vara).
16. = varandra.
17. = (laga) syn(eförrättning på Hedtorpet i Västra Tunhem).
18. = (domstols-)utslag (SAOB).
19. = likviden.
20. = "(förr) sedel med valör tolv skillingar banko (motsv. nio marker i ett äldre myntsytstem)" (SAOB).
21. = åktygen, seldonen (SAOB).
22. = butelj som rymde drygt 0,6 liter.
23. = tvungna (SAOB).
24. På gården Sandgårdet vid Vargön härskade häradshövdingen och prästsonen Gustaf Adolf Montén (1800 - 1875), som med tjänstgöring på Dal lär ha haft unikt tillstånd att bo utanför domsagan.
25. = honom.

P R ä f

Pelle Räf gratuleras i samband med sin 90-årsdag som inföll den 25 november.

Värva en medlem till Västgötalitteratur
Ge bort ett medlemskap och få en bok.

Skicka in talongen till:
Föreningen för Västgötlitteratur, Box 325, 532 24 Skara
eller till E-post: soask54@gmail.com

Avsändare:

Mottagare:

Namn:.....

Namn:.....

Address:.....

Adress:.....

Postnummer:.....

Postnummer:.....

Postort:.....

Postort:.....

Entreprenörer på Wårgårda Herrgård

Ett läckande tak och en akut reparation av det ledde till ett överraskande fynd på vinden. Detta är upprinnelsen till den bok som Göran Heyman just gett ut om tre generationers entreprenörskap, hans far Ivan, farfar Knut och farfarsfar Aron Heyman. Göran hittade på vinden en svart sliten anteckningsbok med namnet "Minnes Bok" påbörjad 1859 då Aron endast 25 år gammal köper egendomen Wårgårda med mark, gårdar, torp och småindustrier. Säljare var den välkände Fredrik Sundler, en företagare som verkade i hela Sverige och startade en mängd verksamheter. De tre Heyman som boken berättar om grävde där de stod. Bokens titel "Att förädla vad gården ger" var ett gemensamt motto för dem alla. Ofta var det misslyckandena som ledde till nya projekt. Avkastning av jordbruk och boskapsskötsel var inte nog för att få gården att gå runt. Men jorden lämpade sig bra för havre och Aron byggde Sveriges första havregrynsskvarn. Torvbrytningen på mossarna lönade sig dåligt, kultortvfabriken lades ner efter 4 år. Men under torven upptäcktes lera av yppersta kvalitet så Aron byggde tegelbruk vars stickspår fick en egen järnvägsstation längs Västra stambanan.

Inställningen har varit att det mesta går att utveckla eller vidareförädla. Redan i början av 1900-talet hade man använt restmjölet från grynskvarnen till Vårgårda Hundmjöl. På 1960-talet blir restmjöl efter tillverkningen av Vårgårdarås råvaran i Doggy Hundmat. Göran Heyman skriver "Doggys fortsatta resa är en annan historia där det finns material för ytterligare en bok". Boken kan köpas genom Vårgårda Hembygdsförening eller beställas från heyman@hjulorp.se

Anne Andersson

Hilda Heyman, målarinna

Lagom till pandemin våren 2019 gav Görans fru Marina ut ett häfte om en dotter till Aron, Hilda Heyman som var en begåvad konstnär. Föräldrarna uppmuntrade henne och inrättade en ateljé. Efter studier på Valands reste hon i några år i flera europeiska länder. Bl a hade hon en utställning i Paris 1940, precis i början av tyskarnas ockupation. Hilda greps och tavlorna beslagtogs. Men eftersom hon var svensk medborgare skickades hon hem. Hilda målade vardagliga miljöer och vanliga människor, både hemma på gården och på sina resor. Hon sökte upp judiska miljöer i Östeuropa och gjorde flera resor till Palestina.

En kvinna fick inte kallas konstnär utan målarinna. En recensent skriver "hon målar med en sådan kraft att det ser ut som om det är en man som har målat".

Marina Heyman: "Hilda Heyman. En målarinna från Wårgårda" kan köpas från Vårgårda Hembygdsförening eller beställas från heyman@hjulorp.se

Anne Andersson

Föreningen Västgötlitteraturs
medlemmar tillönskas en
God Jul och Gott Nytt År